

บทที่ 3

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีทำการเกษตรไปสู่เกษตรอินทรีย์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาตามประเด็นเนื้อหาของการวิจัย และได้อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม จากบุคคลเป้าหมายและบุคคลที่อยู่รอบข้างกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่ม เกษตรกร ช่างราชการ เจ้าหน้าที่เอกชน ประชาชนทั่วไป เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์ของบริบทการศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แยกผลออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1. ปัจจัยด้านโครงสร้างชุมชน
2. ปัจจัยด้านองค์กร

ปัจจัยด้านโครงสร้างชุมชน

จากการจัดการทางด้านเกษตรของชุมชน พบว่า ชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาเป็นเวลายาวนาน จวบจนปัจจุบัน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนได้มีการเรียนรู้ สืบทอด สะสม ขบวนการต่าง ๆ ไว้มากมายโดยที่องค์ความรู้อันนั้นก็ส่งต่อให้กับคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าภายในชุมชน โดยวิธีต่าง ๆ อย่างเหมาะสม และพบว่ามี การปลูกฝังประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อที่ยังคงยึดถือเป็นแนวทางแก่ชุมชนในยุคต่อ ๆ ไป และการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างชุมชนนั้น พบว่ามีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมกรรมการทำการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไปสู่เกษตรอินทรีย์ ดังนี้

ด้านภูมิปัญญา

ด้านความคิดเรื่องสุขภาพ

ด้านต้นทุนกำไร

ด้านองค์กรชุมชน

ด้านการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน

ผลจากการวิจัยในด้านต่าง ๆ นั้น จะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาอธิบายถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน อย่างสอดคล้องกับกรอบความคิดที่กำหนดไว้ สำหรับรายละเอียดของข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ มีดังนี้

ด้านภูมิปัญญา

ผลที่ได้เห็นจากการผลิตของระบบการเกษตรในอดีตจะพบว่า อาชีพการเกษตรในสมัยนั้นมีได้หวังจะให้ป็นอาชีพที่จะเอาไว้สร้างฐานะให้กับเกษตรกร แต่เป็นการทำเพื่อเอาไว้กินพอกิน พอใช้ ไม่ขัดสน ดังนั้นจึงทำการเพาะปลูก แบบหมุนเวียนมีพืชหลาย ๆ ชนิด และเพื่อที่จะสามารถเก็บไว้ใช้ไว้กินได้ตลอดปี โดยมีหลายหลากตามฤดู ไม่ต้องซื้อหาให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่ม อีกทั้งสามารถหารายได้ แม้จะมีจำนวนไม่มาก แต่ก็มีตลอดทั้งปี กุ้ง หอย ปู ปลา สัตว์เล็ก ๆ ก็ทำได้ตามนา ในคลอง โดยใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นใช้เองในครัวเรือนแต่ละชนิดก็เอาไว้ใช้กับสัตว์แต่ละอย่าง เมื่อกลับจากทำนาก็จะมียอดผักต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายแล้วแต่จะเลือกเก็บเอามากิน หรือถ้าหมดฤดูทำนา หรือว่างจากงานก็จะเข้าไปเพื่อที่จะหาของกิน ของใช้ ผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดู โดยเกษตรกรมาเป็นอาชีพที่อยู่อย่างเรียบง่าย สงบสุข ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2504-2505 ซึ่งได้นำเอาวิธีการผลิตในระบบการเกษตรเชิงเดี่ยวเข้ามาที่ต้องทำการผลิตเป็นจำนวนมากและก็ใช้สารเคมีเป็นตัวช่วยในการเร่งผลผลิตและในปัจจุบันผลของการเกษตรเชิงเดี่ยว ก็แสดงให้เห็นถึงปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยสร้างความล้มเหลวให้แก่ระบบเกษตรกรรมแบบเดิม โดยเกิดจากการที่ต้องการขยายตัวทางเศรษฐกิจทางด้านการเกษตร ให้ทัดเทียมนานาชาติประเทศ โดยเริ่มผลิตแบบเชิงเดี่ยว ที่ต้องใช้พื้นที่มาก ๆ มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เครื่องจักรแบบต่าง ๆ เมล็ดพันธุ์ เป็นต้น โดยจะเป็นการผลิตที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรในการผลิตในระบบนี้

1. ง่ายต่อการไถ ไม่ต้องใช้สัตว์ ในการเตรียมแปลง
2. ง่ายต่อการหยอดเมล็ด เพราะมีเครื่องหยอดพร้อมปุ๋ย
3. ง่ายในการกำจัดหญ้า และศัตรูพืช เพราะมียาฆ่าหญ้าและแมลง
4. ผลผลิตดี เจริญงอกงามกว่าแบบเดิม
5. ง่ายในการเก็บผลผลิต เพราะมีรถเก็บเกี่ยวบรรจุ

ทั้งนี้ผลผลิตในแต่ละครั้งมีจำนวนมาก และขายได้ราคาสามารถที่จะสร้างฐานะเพื่อความมั่นคงของครอบครัว โดยมีการผลิตเพื่อตอบสนอง ความต้องการของตลาด ซึ่งเป็นการทำหลายสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของชุมชนอย่างรุนแรงถ้าเทียบกับในอดีตที่ผ่านมา จากการบอกเล่าของ นายบุญช่วย เรือนสอน (2545 : สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มเกษตรกรยั่งยืน ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า

“...ในสมัยก่อนรุ่นปู่ รุ่นย่ามัน เวลาทำการเกษตรนั้นไม่เคยต้องใช้ปุ๋ย ไม่ต้องใช้เครื่องจักร แต่ใช้วัวใช้ควายเอา และคนสมัยเก่าทำเกษตรแบบพออยู่ พอกิน ไม่ต้องไปแข่งขันกัน

มากเหมือนในปัจจุบัน... ผมคิดว่าการเกษตรแบบเก่าในอดีตนั้นดีกว่ามาก ในปัจจุบันก็ยังได้เอา ภูมิปัญญาามาประยุกต์ใช้ได้หลายอย่าง เช่น การใช้ควายในการไถนา โดยที่เราได้ทั้งปุ๋ยและประหยัด กว่ามากถ้าเทียบรถไถ... ส่วนประโยชน์นั้นก็ก็มีหลายอย่าง โดยเป็นการซึมซับ ได้เรียนรู้ไปเรื่อย ๆ ทั้งการทำนา การเลี้ยงสัตว์ รวมถึงการเอามือกันในการเกี่ยวข้าว จะช่วยให้ประหยัดและไม่ต้องไป แหยงคนกันตอนเกี่ยว เพราะ เขาจะเรียกราคาสูง... ในช่วงก่อนทำการเกษตรอินทรีย์นั้น เริ่มจากการ ได้ไปดูงานและอบรมในเรื่องของปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก จากโครงการของ UNDP และก็ได้มาทดลอง ทำปุ๋ยหมักใช้เพราะใช้ปุ๋ยเคมีมันทำให้ดินแข็งมาก และเสื่อมสภาพ... พอเปลี่ยนมาใช้ ปุ๋ยหมัก แล้วรู้สึก ว่า ดินมันนุ่มขึ้นกว่าใช้สารเคมี ที่ทำให้ดินแข็ง แผลงก็ไม่มีที่อยู่ในดินที่ทำให้ดินร่วนขึ้น ข้าวก็จะแตกต่างกันเลย ถ้าใช้เคมีดินจะเตี้ยกว่าใช้อินทรีย์มาก เพราะเมื่อต้นสูงกว่า อวบน้ำกว่า รวง ข้าวก็จะยาว ทำให้ผลผลิตเยอะกว่าด้วย... ซึ่งเดี๋ยวนี้ในเรื่องการปรับตัวก็จะเป็นเรื่องของคนที่ จะ ต้องไปศึกษาดูงาน เข้าอบรมเพื่อที่จะได้กลับมาทำ เพราะถ้าไม่ไปดูก็ยังไม่รู้จะทำซักที แต่ตอนนี้ก็ ค่อย ๆ ทำไปเรื่อย ๆ ...”

กรณีของนายจันทร์ วรรณพรม (2545 : สัมภาษณ์) เล่าว่า “...ในสมัยก่อนก็ทำให้กันนี้ แหละ คือ เกษตร หน้าเดียว เช่น ทำนา ทำข้าวโพด แต่ก็ยังเป็นเกษตรอินทรีย์ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย พอช่วงหลังมาก็หันมาใช้ปุ๋ยเคมี จนทำให้ดินแข็งกระด้าง จนต้องกลับมาใช้อย่างเดิม... และที่คิดนะ ดินไม่เสียด้วย ทำนาอย่างเดิม ข้าวก็ผลผลิตดีตลอด ไม่เหมือนการใช้เคมี ใหม่ ๆ ก็งามดี พอนานไป ไม่เข้าท่า และมันลดน้อยลง... ตอนนี่ก็ได้เข้ากลุ่มไม้ผล ซึ่งเริ่มใช้ EM กับปุ๋ยหมัก ซึ่งก็ช่วยลดค่าปุ๋ย เคมีไปมากเลย ปีนี้ขายพวกไม้ผลก็ไม่ได้ราคา... ประโยชน์ข้อแรกของปุ๋ยอินทรีย์นั้น ทำให้ดินดีขึ้น มากข้อสอง ลด ต้นทุนลงไปมากเลย เพราะค่าปุ๋ยแพงมาก ขายผลไม้มันไม่ได้ราคาทำให้รายจ่ายมาก กว่ารายรับ หลังจากก็กลับมาใช้แบบอินทรีย์ ซึ่งเมื่อก่อนใช้เคมีใหม่ ๆ ก็ดี หลัง ๆ นามันเริ่มไม่ค่อย โต ดินก็แข็ง เสื่อมลงเรื่อย ๆ จึงคิดว่าน่าจะเอาอะไรมาเติมซักร้อย ๆ พอได้เห็นเขาใช้ EM ปุ๋ยหมักชีว ภาพ แล้วดีขึ้นก็เลยคิดที่จะใช้ เนื่องจากผมเป็นคนชอบดูข่าวเกษตร ติดตามเรื่องนี้อยู่เสมอ เมื่อปี 36 ก็ได้ไปอบรมเรื่องปุ๋ยในโครงการฯ ของเกษตรอำเภอ จึงเป็นสิ่งที่จุดประกายให้ผมอยากทำ และทำ มาเรื่อย ๆ ซึ่งก็ได้มาร่วมคิด จัดเก็บข้อมูลในตอนเริ่มจัดทำกลุ่ม... ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมส่วนมาก เป็นทางบวกทั้งหมด เพราะธรรมชาติสูญเสียไปก็กลับคืนมาได้... ส่วนเรื่องการปรับตัวก็ต่อค่อย ๆ เนื่องจากปัญหาของอินทรีย์นั้น ภายใน 1-2 ปีแรกนั้นจะไม่เห็นผลชัดเจน ซึ่งบางคนเอาไปใช้ครั้ง เดียวก็ ทิ้งเลย บอกว่าไม่ดี ไม่เกิดอะไรขึ้นเลย ไม่ทันใจ จะต้องทนปรับปรุงหน่อย เพราะมันจะ ยั่งยืนกว่าที่เคยทำ ๆ กันมา...”

คนที่สามคือ นายทิม เผ่าฟู (2545 : สัมภาษณ์) ได้เล่าในเรื่องภูมิปัญญาว่า “...แต่ก่อนใน รุ่นเก่านั้นยังได้ทำนาร่วมกับอยู่ จะใช้แรงงานจากสัตว์ และคนด้วย เริ่มจากไปตากก่อนแล้วจะเริ่ม

เตรียมดิน และ ทิ้งไว้ก่อน 1 ปี รากไม้จะสุไปเอง จากนั้นก็จะใช้แรงงานสัตว์เข้าไปไถ เริ่มที่
 ละ 1-2 ไร่ เป็นเกษตรธรรมชาติ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเคมีเลย และจะไม่มีโรค ไม่มีแมลงมากวนเลย... ผม
 คิดว่ายุคนั้นที่เป็นเกษตรยุคหลังนั้นทำในลักษณะที่ว่าทำเพื่อที่จะเอามากินเอามาใช้เลย ๆ ไม่ได้เน้น
 ขายแบบเศรษฐกิจ เคঁาจะปลูกหลาย ๆ อย่าง เช่น พริก มะเขือ บวบ เล็ก ๆ น้อย ๆ แบบพอเพียงมาก
 กว่า เป็นการทำแบบพึ่งพาธรรมชาติมากกว่า เพราะทำไร่ทำสวน แล้วก็ไปหาของกินในป่ามีทั้ง
 สัตว์ ผลไม้ ตามฤดูของมัน... เดียวนี้ได้ทำเกษตรแบบเคมีมาแล้ว ก็ต้องเริ่มย้อนกลับมาใช้ เช่น ผม
 เลี้ยงหมู ขายลูกหมู และเอาขี้มันมาใช้ผสมกับแกลบ ช้างข้าวโพด ฟางข้าว และเอาน้ำมาลดจากนั้น
 เอาขี้หมูมาผสม แล้วทิ้งไว้ เอาไปใส่ต้นไม้ที่ปลูกไว้... ประโยชน์ที่ได้จากการทำปุ๋ยหมัก เช่น ใน 1
 ปี ผมซื้อปุ๋ยเคมีประมาณ 40 กระสอบ แต่ปีนี้ซื้อแค่ 16 กระสอบเท่านั้นเอง รวมทั้งปลูกถั่วแล้วไถ
 กลบในนาข้าว ก็ลดปุ๋ยลงไปอีก... กว่าจะมาเป็นการเกษตรอินทรีย์ก็ได้แรงผลักดันจากการที่ลดใช้
 ปุ๋ยทำให้ต้นทุนต่ำลง และอีกอย่าง ดินในไร่นั้นแข็งมาก เหมือนกันมันจะใช้ไม่ได้เอาเลยละ
 อุปกรณ์ต่าง ๆ รถไถ ก็ต้องซ่อมเพราะไถแค่ 1 ไร่ สองไร่ ลูกปืนผานรถไถก็แตก รวมทั้งปีคิดเป็น
 เงินหลายพัน กับค่า ซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ หลังจากนั้นก็ได้เริ่มศึกษาการทำแบบอินทรีย์ของอ.จุน ไป
 ดูงานการทำเกษตรอินทรีย์แล้วก็กลับมาลอง ก็ได้ผลจึงหันมาใช้แบบนี้เลย... หลังจากเปลี่ยนมาแล้ว
 รู้สึกดีขึ้นมากว่าเดิม สุขภาพดีขึ้น เพราะเมื่อก่อนพอไปไร่จะมีแค่กลิ่นสารเคมี และทำให้ป่วยบ่อยมาก
 ปัจจุบันน้ำหนักผมก็เพิ่มขึ้น สิ่งแวดล้อมก็ดีขึ้น น่าจะมีปู ปลา กบ เขียด น่าจะกลับมาแพร่พันธุ์เพิ่ม
 ขึ้น... ตอนนี้ผมคิดว่าจะเริ่มปรับตัวที่ตนเองก่อน โดยจะเริ่มที่จะส่งเสริมให้เป็นแบบผลิตเอง ขาย
 เอง และได้ตั้งราคาเอง เพื่อที่จะได้คุ้มกับความลำบาก และแก้ไขในเรื่องผัก ให้เป็นแบบปลอดสาร
 พืช จะทำแบบทำเอง ขายเอง เอาแบบให้มีคุณภาพดี ตรวจสอบได้ เพื่อที่จะขาย ได้ราคาสูงกว่าเดิม
 ...

ส่วนในการทำการเกษตรของนายนวลศรี เผ่ากันทะ อายุ 52 ปี (2545 : สัมภาษณ์) ได้
 กล่าว “ ..ในการทำการเกษตรของตำบลบ้านป็น ในช่วงที่เขาเด็กนั้นยังได้มีส่วนร่วมในการทำมา
 หากินกับคนในครอบครัว ทั้งทำนา ทั้งเป็นคนที่น่าข้าวไปขาย ผมได้ช่วยหลายอย่างทั้ง ปลูกถั่ว
 ปลูกข้าว ซึ่งข้าวยังราคาแค่ปีละ 5 บาท ทำไปกินไป พอขายบ้างหรือนำไปแลกกับอย่างอื่นมากิน
 มาใช้ โดยไม่ได้คิดร้าย เพราะทุกคนก็ช่วยกันทำกิน ทุกอย่างก็มีพร้อมหมด ไม่จำเป็นต้องไปซื้อ
 หาอะไรมากมาย นาก็ใช้ควายกับวัวช่วยกันไถ แต่เป็นข้างไร่ และอีกอย่างก็ปลูกถั่ว ไม่เคยต้องใช้ปุ๋ย
 อะไรก็ได้ ผลผลิตก็ออกมาเหมือนเดิม...คิดว่าดีนะเพราะการเกษตรอย่างเมื่อก่อนนั้น ไม่จำเป็นต้อง
 ทำเพื่อนำผลผลิตไปแลกกับเงินมา คือทำเพื่อกินเองใช้เองไม่ต้องลงทุนมากด้วย...ส่วนภูมิปัญญาที่
 นำกลับมาใช้นั้นมีอยู่ เริ่มจากบ้านป็นได้เปลี่ยนมาปลูกข้าวโพด หนึ่งง่ายต่อการดูแลรักษา สองเก็บ
 ผลผลิตก็ง่ายกว่าถั่วมา สามารถาก็มีคนรับซื้อ เริ่มจากปลูกข้าวโพดพันธุ์ สุพรรณสาม ที่เป็นการใช้

ภูมิปัญญา คือ การคัดเลือกเมล็ดพันธ์ ในการนำมาเป็นเชื้อปลูกต่อ แต่บางคนหันไปปลูกข้าวโพดพันธ์ 888 ของ บริษัทยักษ์ใหญ่ แต่ต้องซื้อเชื้อของเค้าทุก ๆ ปี ข้าวโพดของผมจำได้ว่า ชื่อกิโกละ 80 บาทแล้ว และยังคงซื้อทุก ๆ ปี ... ได้ประโยชน์หลายอย่างมากจากภูมิปัญญาที่ได้มาจากคนยุคเก่า ๆ ก็เรียกว่าตั้งแต่เริ่มปลูกจนเก็บขาย ก็เป็นภูมิปัญญาทั้งนั้น... ส่วนในเรื่องเปลี่ยนแปลงมาเป็นอินทรีย์ ผมไม่มีปัญหาอะไรเลย เพราะตั้งแต่อดีตจน ปัจจุบันนี้ก็ใช้แต่อินทรีย์ตลอด เพราะผมเลี้ยงหมู ไก่ ก็เอาขี้มันมาใส่ และในตอนหลังนี้ก็ทำปุ๋ยเอง ใส่เอง ก็ยิ่งดีใหญ่เลย ผลผลิตมากขึ้นกว่าเดิมอีกพอสมควร.....”

จากผลของการที่เกษตรกรใช้ทั้งการเรียนรู้ ประสบการณ์ การลองผิด ลองถูก จนเกิดการสะสม สืบทอดกันต่อมาซึ่งเป็นเวลาอันยาวนาน เพื่อที่จะถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชนรุ่นต่อ ๆ ไป โดยให้อยู่กับธรรมชาติ คือ น้ำ ดิน ป่าไม้ อากาศ และสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวได้อย่างยั่งยืนถาวร และเหมาะสมกับชุมชนได้โดยวิธีต่าง ๆ เพื่อที่จะได้ทำการเกษตรอย่างเหมาะสมกับเหตุการณ์ในปัจจุบันซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรในแบบใหม่ ๆ ของการผลิตแบบยุคอุตสาหกรรมมาเป็นการเกษตรแบบอินทรีย์ ที่เป็นพื้นฐานของดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนในอดีต

โดยเกษตรกรกลุ่มหนึ่งของตำบลบ้านปินที่ได้มีความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ซึ่งเกิดจากที่อาศัยภูมิปัญญาจากพื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน ที่มีการเรียนรู้และมีประสบการณ์ต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อม และมีการสะสมสืบทอดต่อกัน เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากความคิด ความอ่าน การทำด้วยตนเอง ด้วยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ไขปัญหาเพื่อดำรงชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม จึงได้มีความคิดที่จะทำการศึกษาวินิจฉัยต่าง ๆ โดยนำมาผสมกับความรู้พื้นฐานในอาชีพของตนที่มีอยู่แล้ว จึงทำให้เกษตรกรได้เกิดโลกทัศน์ และทำให้กลุ่มเกษตรกรได้มีการแสวงหาทางออก โดยพยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตของตน

ในด้านของการปรับเปลี่ยนไปสู่เกษตรอินทรีย์นั้น เกษตรกรได้มีการเรียนรู้จากหลายด้าน ทั้งการรับรู้จากสื่อต่าง ๆ เช่น มีโอกาสรับชมข้อมูลจากรายการต่าง ๆ ทางวิทยุ ข่าวสารทางหนังสือ นิตยสารด้านเกษตร หรือทางโทรทัศน์ เกี่ยวกับอาชีพ ข้อเสนอแนะในการทำการเกษตร ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับคนในชุมชน และคนภายนอกชุมชน โดยสามารถเข้าใจในข้อมูลดีแล้ว จึงตัดสินใจปรับเปลี่ยนการผลิต โดยที่ระหว่างการผลิตก็มีการสังเกต สภาพปัญหาแนวทางแก้ปัญหา ทดลองแก้ไขจนกระทั่งสามารถได้ข้อสรุปจนเกิดความรู้ใหม่ ๆ มีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดระหว่างเพื่อนเกษตรกรในโอกาสต่าง ๆ โดยที่มีการเยี่ยมชมพูดคุยถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขในการดูแลรักษาพืชในไร่นาของแต่ละฝ่าย

นอกจากนั้นในการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ของเกษตรกรก็ยังได้มีการประยุกต์เอาองค์ความรู้ ประสบการณ์ดั้งเดิมของชุมชนกับความรู้ใหม่ๆจากภายนอกที่นำมาหลอมรวมกันอย่าง

สอดคล้องจนเป็นหนทางของการที่จะทำให้เปลี่ยนแปลง วิถีทางในการทำการเกษตรที่เป็นผลเนื่อง จากภูมิปัญญา

ด้านความคิดในเรื่องสุขภาพ

จากการใช้สารเคมีในการเกษตรแบบอุตสาหกรรมหรือ การผลิตเชิงเดี่ยว จำเป็นที่จะต้อง ใช้สารเคมีจำพวกนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากการผลิตแบบเดียวจำนวนมาก ซึ่งมีใช้เฉพาะแต่เรา เท่านั้น แต่เป็นการทำการผลิตทั้งหมดหมู่บ้าน หรือ ในบริเวณนั้นเลยทำให้วงจรชีวิตของศัตรูพืชมีการขยายตัวได้ง่าย เพราะอาหารมีจำนวนมาก มีการปลูกติดต่อกันทั้งปี จึงทำให้ตัวอ่อนมีวงจรชีวิตที่สมบูรณ์ เมื่อถึงเวลาศัตรูพืชก็ออกมาครบวงจรเป็นจำนวนมาก พร้อม ๆ กันจะใช้แรงงานคนไล่ก็ คงจะไม่ทันกับแมลงเป็นล้าน ๆ ตัว จึงจำเป็นที่จะต้องใช้สารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องกับการกำจัดศัตรูในการเกษตร โดยผลที่ได้รับก็น่าพอใจใช้เวลาน้อย รวมถึงง่ายต่อการใช้ และการใช้ยากำจัดศัตรูพืชในการเกษตรนั้น ก็เป็นที่นิยม แพร่หลายออกไปในกลุ่มเกษตรกร อีกทั้งยังสารเคมีอีกหลายชนิดที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน และในการใช้เกษตรกร มิได้มีการป้องกัน หรืออ่านฉลากถึงโทษของสารเคมีที่ใช้ อยู่ ส่วนสำคัญคือ ถ้ายังคงใช้วิธีการการเกษตรแบบนี้ก็ยังคงจะต้องใช้สารเคมีกันอย่างหนักขึ้น

แนวคิดของการเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ จะเน้นความสำคัญเกี่ยวกับดิน และผลกระทบต่อห่วงโซ่แล้ว เกษตรอินทรีย์ ยังสร้างจิตสำนึกเพื่อช่วยกันรับสิ่งมีชีวิตในดิน เพื่อเป็นบ่อเกิดแห่งสุขภาพที่ดีในกระบวนการทางสังคม และวิธีการดำเนินชีวิต

จากการใช้สารเคมีในการเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรบ้านปิ่นได้รับผลกระทบโดยตรง และมีผลต่อการดำเนินชีวิตอีกหลายด้าน ที่ทำให้เกษตรกรทั้งเสียเงิน เสียเวลาและยังเรื่องสุขภาพทั้งกายและใจ ในบางคนก็มีอาการเรื้อรัง หรือหนักเลยก็มี โดยที่ดูจากสถิติการเข้ารับรักษาตรวจโรค ที่สถานอนามัยบ้านปิ่นกว่าครึ่งเป็นอาการที่เกิดจากผลกระทบของการใช้สารเคมีที่เป็นผลระยะยาว (ดูจากตารางที่ 11, หน้า 38) โดยเฉพาะอันดับแรก ๆ ที่เข้ารับการรักษา เนื่องจากการใช้สารเคมีต่าง ๆ มักจะไม่มีป้องกันใด ๆ เลย หรือป้องกันแค่ผิวเผิน จนในปัจจุบันทั้งภาครัฐและเอกชน ก็ได้มีการณรงค์ให้ลดหรือให้ป้องกัน เมื่อจะใช้สารเคมีต่าง ๆ และยังมีสารสกัดอินทรีย์ที่ใช้แทนเคมีในบางตัวที่รัฐได้ส่งเสริมให้ความรู้กับเกษตรกร นอกจากนั้นในการเปลี่ยนแปลงยังได้นำมุมมองจากผลกระทบที่ได้รับจากการใช้สารเคมีจนเกิดผลร้ายต่อสุขภาพ รวมถึงการที่จะต้องมีส่วนต่อ เนื่องตามมาอีกหลายอย่างทั้งจากภายใน และภายนอกซึ่งเป็นการส่งต่อ หรือถ่ายทอดประสบการณ์จากการเรียนรู้ เพื่อที่จะใช้สมาชิก หรือชุมชนได้เกิดความตระหนัก และรับรู้ถึงอันตรายที่เกิดจากสารเคมีที่มีผลต่อสุขภาพ และอาจจะเห็นจากผลที่เกิดตามมา โดยนายทิม เผ่าฝู (2545 : สัมภาษณ์)

เลขากลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากสารเคมี กล่าวว่า “...ผมเริ่มทำเคมีมาก็หลายปี ทั้งปุ๋ย และยาฆ่าแมลง เริ่มจากเห็นเขาทำกันแล้วได้ผลผลิตดี ใช้ง่าย ประหยัดเวลา ประหยัดแรงงาน ส่วนมากในตอนหลัง ๆ ผมมักจะฉีดยาฆ่าหญ้าด้วยตนเองเสมอ เพราะต้องประหยัดค่าใช้จ่ายเนื่องจากค่าปุ๋ยแพงมาก ผลผลิตก็ขายได้ราคาต่ำ พอใช้ได้อยู่อีก 4-5 ปี เริ่มจะมีอาการไม่ดีต่อตนเอง เช่น ระบบการหายใจ เริ่มจากอาการแน่นหน้าอก หายใจไม่ออก เริ่มเสียด และคลื่นไส้ เวียนหัว พอไปหาหมอ ก็ยังไม่ได้นะน่าอะไร และก็ยังไม่เคยคิดเลยว่าจะมีอาการที่เกิดจากสารเคมี จากนั้นก็มีอาการอึดอัดเป็นไข้ จิตยาก็ไหนก็ยังไม่รู้สึกดีขึ้น เริ่มจากรักษาที่สถานีนามัย แล้วก็โรงพยาบาลดอกคำใต้ได้รักษาอยู่ 6-7 เดือน เปลี่ยนเป็นคลินิกก็ยังไม่หาย จากนั้นก็โรงพยาบาลพะเยา จนถึงโรงพยาบาลเชียงราย หมอตรวจแล้วก็บอกว่าเป็นโรคมะเร็ง ผมตกใจมากเพราะถ้าใครเป็นเอดส์ก็จะบอกว่าเป็นภูมิแพ้ แต่ผมไม่กลัวเพราะไม่เคยยุ่งกับเรื่องแบบนี้ จึงถามหมอบอกว่าเป็นแบบไหนแน่ หมอก็เลยบอกว่า เกิดจากการที่อวัยวะภายในมีไวรัสลงไป หรือเกิดจากการแพ้พวกสารเคมีบางอย่างก็ได้ จากนั้นผมก็คิดขึ้นได้ว่า ผมทำงานอยู่กับสารเคมีและก็นั่นเองต้องใช่แน่ ๆ ... ต่อมาจึงได้คิดทบทวนดูว่า อันนี้แหละคือต้นเหตุของการเกิดโรค จนทำให้ผมและครอบครัวต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก และอาจจะทำให้ผมถึงกับเสียชีวิตเลยก็ได้ เพราะตอนที่ป่วยน้ำหนักผมลดลงไปถึง 10 กิโลกรัมเลยจาก 58 เหลือ 48 เท่านั้น... จากการทำใจได้เจอประสบการณ์แบบนี้จึงทำให้ผมคิดหาวิธีในการจัดการ โดยเริ่มจากการหันหากินไม่ได้แล้ว และเดี๋ยวนี้ถ้าไม่มีเงินก็อดตาย เพราะหากินอะไรไม่ได้ หรือถ้ามีก็ไม่คุ้มกับสุขภาพ... เรามีสีวิตที่ไม่ยืนยาวนัก คือถ้าเราทำการเกษตรหรือประกอบอาชีพอย่างระมัดระวัง และมีความยังคิดว่าอาจจะทำลายชีวิตของเราได้ และอาจจะไม่ได้มาอยู่บนโลกนี้ได้ อย่างยาวนานก็ได้... พอมาทำการเกษตรทางอินทรีย์แล้ว ผมดู ๆ ว่าจะลดค่าใช้จ่ายลง และจะได้เอาเงินส่วนนั้นไว้สำหรับครอบครัวในยามฉุกเฉิน เพราะการที่เราเอาไปซื้อปุ๋ย เงินก็ออกนอกประเทศ และยังสุขภาพก็ไม่ดี คุณภาพชีวิตก็แย่ลง จำเป็นต้องมาคิดถึงการรักษาตนเองให้ดีเพื่อที่จะไม่ต้องเสียทั้งเงิน เจ็บทั้งตัวครับ...”

นอกจากกรณีของนายเดช อินตะวิชา (2545 : สัมภาษณ์) “...ที่ตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ได้กล่าวเสมอ ถึงประสบการณ์กับปัญหาสุขภาพที่ต้องเสียทั้งเงินและเวลาจากการใช้เคมีและเกิดผลกระทบกับร่างกาย... ลูกผมมีที่ดินทั้งหมดประมาณ 50 ไร่ได้ ซึ่งในอดีตปลูกพืชหลายอย่าง เกือบจะทุกอย่าง ข้าว ถั่ว ผักต่าง ๆ งาม แต่ใช้ปุ๋ยเคมี ยาเคมีตลอด ส่วนมากผมจะทำเอง ดูแลเองเสมอ จนปัจจุบันนี้ก็ใช้บ้านเป็นบางครั้ง เริ่มจากช่วงหลัง ๆ มานันมีอาการแปลก ๆ เจ็บคอ ตันคอ เจ็บแขน เจ็บเอว หาหมอก็ไม่หายซะที จึงตัดสินใจไปตรวจที่ศูนย์มะเร็งที่จังหวัดลำปาง ซึ่งก็ต้องไปรักษาเป็นประจำ ประมาณครึ่งละพันกว่าบาท ไม่รวมค่ารถ ค่าน้ำมัน ค่าข้าวต่าง ๆ มันยุ่งยากตอนหลังตอนทำมันได้เงินได้ทองจริง แต่ตอนนี้สุขภาพแย่ง ตอนนั้นก็เลยเปลี่ยนมาทำ

อินทรีย์คูป้าง อย่างปีที่แล้วก็ไม่ได้ฉีดยามาหญ้าแค่จ้างคนไปตัดหญ้า และกำจัดวัชพืชทั้งสิ้น ทั้งนา คือ เมื่อมันเป็นแล้วก็ถึงมาคิดได้ว่ามันไม่คุ้มกับสุขภาพ ทำอะไรก็ไม่เหมือนเมื่อก่อน มีภาระต้องกินยาตลอด แยะจริง ๆ ...”.

ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมาในภาคของการเกษตรมีการใช้สารเคมีกันมาก และขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งถ้าย้อนหลังไป 5 ปี ในช่วงที่ในภาคการเกษตรกำลังมีการอุดหนุน และส่งเสริมทั้งมีนโยบายนำเข้าปราศจากภาษี สำหรับยาปราบศัตรูพืช แล้วกระทรวงเกษตรฯ ก็เป็นผู้นำเข้าตามนโยบายของรัฐ จากสถิติการนำเข้าวัตถุดิบตราขายในการเกษตรที่เพิ่มขึ้น เช่น ปี 2530 ประมาณ 20,270 ตัน แต่ในปี 2539 ได้นำเข้ามาถึง 45,701 ตัน เป็นที่ชัดเจนว่าต้องมีการใช้มากขึ้น โดยการศึกษางกรมควบคุมแลพิษ ภายในปี พ.ศ. 2540 พบสารกำจัดศัตรูพืชตกค้างในดินจำนวนมาก เช่น DDT เมธิล-พาราไรธอน คาร์โบฟราน ฯลฯ และยังได้มีการตรวจสอบสารพิษในพืชผักในจังหวัดเชียงใหม่ โดยสาธารณสุขเชียงใหม่ และศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ ได้ตรวจทั่วไปในตลาดสด พบในจำนวน 15 ชนิด แต่มีถึง 148 ตัวอย่าง พบสารพิษกลุ่มออกคาโนฟอสเฟต และคาบอร์เมต 32 ตัวอย่าง

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ไรรานสวนผัก ผลไม้ จะอยู่ในป่าในคอย มีการฉีดยาเคมีกันทั่วไป อีกทั้งความจริงเราก็รู้ แต่มีเคยได้คิดและสนใจในปัญหาที่ตอนนี้แทบจะมีทุนหนแห่งทั่วไป ทั้งในดิน ในน้ำ อากาศ รวมทั้งของที่เราต้องบริโภคเข้าไปทุก ๆ วัน โดยที่มันก็เป็นการสะสมอย่างต่อเนื่องทุก ๆ วัน เช่น ในกรณีตัวอย่างที่ยกมาในตอนต้น คือ ผักและผลไม้จำนวน 148 ตัวอย่างนั้น ถ้ามีผู้ซื้อนำกลับไปบริโภคทั้งหมด ก็คือ จะต้องมีการบริโภคถึง 148 คน โดยยังไม่รวมทั้งคนภายในครอบครัวด้วยที่เป็นการรับสารพิษ โดยที่ซื้อมาเอง แต่ในกรณีของในภาคการเกษตรนั้นมิใช่เป็นแบบการรับทางอ้อม แต่เป็นทางตรง เพราะเป็นผู้ใช้เอง ทำเองคือผสมเองฉีดเอง แยกการรับสารพิษของเกษตรกรจากการสังเกตผลกระทบของสารเคมี ดังเช่น

จากการฉีดและใช้เองในไร่นา เนื่องจากส่วนใหญ่จากการสอบถามเรื่องการป้องกันในขณะที่ใช้สารเคมีอันตรายว่าใช้วิธีแบบไหน และส่วนใหญ่ก็ตอบแบบเดียวกัน คือ ประการแรก เอาผ้าปิดจมูกก็พอแล้ว ส่วนประการที่สองคือ ไม่จำเป็นแล้วถามว่าไม่เหม็น หรือเข้าตา เข้าจมูกบ้างหรือส่วนใหญ่จะตอบว่ากลั้นหายใจ เพราะชินแล้ว แต่เป็นการรับในบางระยะ ในตอนที่มิเมลงหรือวัชพืชในไร่ของคน อีกแบบก็คือ ผู้ฉีดเหมือนกันแต่เป็นการฉีดแบบเป็น การประกอบอาชีพเลย โดยจะมีอุปกรณ์ครบ และจะมีเกษตรกรด้วยกันในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้านมาจ้างไปทำการฉีดในไร่นาของตน

เป็นผลจากการที่บังเอิญทั้งที่มากับน้ำและอากาศ เนื่องจากการฉีดในพื้นที่มาก ๆ จะนิยมใช้ถังขนาดใหญ่ผสมไว้ โดยมีปั้มขนาดกลาง และสายที่ยาวในการเดินฉีดเพื่อความง่ายและสะดวก

และเป็นอุปกรณ์ที่ฉีดได้แรงมาก ผู้ที่อาศัยหรือผ่านไปมาถ้ามีลมพัดไปในทางที่อยู่ ก็อาจจะทำให้เกิดมีอาการได้ ส่วนใหญ่จะเป็นอาการแสบตา แสบคอ หรืออาจจะแพ้หนักเลยก็ได้ ถ้ารับในปริมาณที่พอเหมาะ เพราะในหมู่บ้านจะมีเหตุการณ์เกิดระจําโดยที่การฉีดในพื้นที่มาก ๆ เป็นที่โล่งลมแรง ก็จะพัดพาละอองสารนั้นไปได้ไกลในระยะพอสมควร อีกแบบคือ จะมาโดยการที่ตกค้างอยู่ในน้ำ จากตัวอย่างของผู้ที่อาศัยในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งที่เข้าและบังเอิญที่มีฝนตกในขณะที่กลับบ้าน และพอถึงบ้านก็จึงเกิดอาการปวดแสบอย่างหนึ่ง จึงจำเป็นต้องพากันไปส่งที่โรงพยาบาล โดยเป็นแผลไม่มากแต่เมื่อไปโดนสารเคมีที่อาจจะเป็นไปได้ว่าตรงนั้นอาจจะมีเกษตรกรมาทำการล้างอุปกรณ์การเกษตรในการที่ฉีดพ่นเสร็จ แล้วมีการตกค้างอยู่จึงโดนน้ำพัดมากับน้ำที่เดินผ่าน และต้องรักษาแผลเป็นเวลาหลายเดือน จึงจะหาย เนื่องจากแผลมีการอักเสบอย่างแรง และในปัจจุบันนี้พื้นที่ไร่นา จะเป็นที่อันตรายสำหรับเด็ก ๆ เพราะมีทั้งปุ๋ยทั้งยาเคมี นาเราไม่ได้ฉีดแต่คนอื่นฉีด จึงเป็นสิ่งที่ควรระวังเป็นอย่างมาก

เป็นผลกระทบของสารพิษที่มากับอาหาร คือ ในชุมชนมักจะนิยมบริโภคอาหารที่มีอยู่ใกล้บ้าน และตลาดก็ยังมีสินค้าในพื้นที่มาขาย เช่น พืชผัก สาหร่ายน้ำ ปู เชียด ปลาเล็ก ๆ แมลงต่าง ๆ จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสอบถามได้ความกลับมาว่า เทาหรือสาหร่ายน้ำในนา ของแม่ก้านั้นบอกว่าไม่มีขาดอก เพราะนาไม่ได้ทำมา 2 ปีแล้ว ผู้วิจัยจึงถามแล้วถ้าไม่ทำนาตอนนี้ทำอะไร คำตอบคือ ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ขาย และนาอยู่ข้างสวนมะม่วงแต่ไม่ได้ทำ ในความจริงแล้ว เช่น สารเคมีที่ทำให้ผิวสวยโดยเฉพาะมะม่วงน้ำดอกไม้ที่ชอบเป็นจุดสีดำที่ผิว และสารเคมีดังกล่าวนี้มีฤทธิ์ในการที่จะตกค้างอยู่ในดินโดยไม่สลายตัวได้เป็นเวลานานร้อยปี ทั้งสาหร่าย ผักนึ่ง ที่มีน้ำจากการลดมะม่วงในบริเวณนั้นก็คาดว่าจะได้ร่วมใช้ยาเคมีตัวนั้นด้วย ถึงแม้จะไม่มีในปริมาณมาก แต่มีใช้ว่าเราจะบริโภคมันแค่ครั้งเดียว ยังมีสารอื่น ๆ ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา แค่เพียงเดินออกจากบ้านไม่กี่ก้าวก็อาจจะสัมผัสได้ไม่ว่าอย่างใดก็อย่างหนึ่ง

จากตัวอย่างที่มีอยู่ในชุมชนและยังเกิดกับบุคคลที่เป็นสมาชิกของกลุ่มซึ่งก็เป็นถึงแกนนำกลุ่มที่ได้สัมผัสกับเคมีจนเกือบที่จะถึงกับเสียชีวิต อีกทั้งยังมีทั้งตัวอย่างในชุมชนของผู้ที่เสียชีวิตจากสารเคมีก็มีเนื่องจากมีอาชีพรับจ้างฉีดยา ภายในหมู่บ้าน และก็ด้วยความบังเอิญทั้งปัญหาติดกับสภาพแวดล้อมของระบบนิเวศในนานั้นก็มีอาการที่หนักเท่า ๆ กันทั้งคู่ และที่สำคัญคือ เป็นเหตุของการที่กลุ่มเกษตรกรได้เห็นและสัมผัสสมกับตน ซึ่งถ้าเป็นก็ต้องเสียทั้งค่ารักษาพยาบาล ค่าเดินทาง ค่าใช้จ่าย เสียเวลา และไหนจะต้องเสียงาน เสียการ ถ้าจะทำก็ต้องจ้างผู้อื่นมาทำ ทุกอย่างก็จะเป็นรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น ซึ่งถ้ามีเงินออมไว้ก็อาจจะลำบากน้อย แต่ถ้านำเงินไปลงทุนหมดแล้วก็จำเป็นต้องมีการกู้ยืม ในส่วนสุดท้ายก็คือ ถ้ามีทรัพย์สินเงินทองและเหตุเกิดขึ้นทำให้สุขภาพ อาจจะต้องมีปัญหาในระยะยาว ซึ่งไม่คุ้ม

จากปัญหา รวมทั้งเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงทำให้เป็นปัจจัยที่เสริมให้เกษตรกรนั้นมีทัศนคติที่
จะมุ่งประเด็นในการมองให้มากขึ้นมากกว่าเดิม ซึ่งถึงแม้ในเรื่องสุขภาพจะไม่ส่งผลกับเกษตรกร
มากนัก แต่ในเรื่องสุขภาพนั้นเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวมากที่สุด และยังเป็นกลไกที่จะทำให้เป็นผลกระทบ
ที่ต่อเนื่องไปถึงสิ่งอื่น ๆ ทั้งยังไม่เกิดประโยชน์กับทั้งสิ่งแวดล้อมที่อาจจะเป็นสิ่งที่เป็นสื่อของสาร
เคมี แต่ก็เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ที่ทำขึ้นมาแล้วก็ส่งผลกลับมา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่
ที่ได้รับการเรียนรู้ ในฤทธิ์ของสารเคมี ผลกระทบต่อเนื้อที่ที่เกิดจากด้านต่าง ๆ ก็จะพยายามที่จะ
หลีกเลี่ยงและลดลงในการใช้ถ้าจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการที่ได้ปรับเปลี่ยนโดยเลือกที่จะเลือกใช้แบบ
อินทรีย์แล้วเห็นถึงทางเลือกที่เป็นการผลิตที่เมื่อทำแล้วได้ส่งผลกระทบต่อทั้งตนเอง ผู้อื่น และ
สิ่งแวดล้อมด้วย

ต้นทุนกำไร

จุดหมายหลักของการประกอบอาชีพทุก ๆ อาชีพก็คือ การลงทุนแล้วได้กำไรมาแต่
เศรษฐกิจในปัจจุบัน ซึ่งต่างก็ต้องทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะต้องเลี้ยงตนเองและ
สามารถที่จะผลิตสินค้าของตนโดยที่เข้าใจถึงพื้นฐานเบื้องต้นของ ความพอเพียง คือ อยู่แบบ
ธรรมชาติ ใช้แบบธรรมชาติ โดยเกษตรกรอินทรีย์ก็เป็นหนทางหนึ่งของการอยู่แบบธรรมชาติ โดยใช้
ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติ และไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นผลกระทบอย่างหนึ่งที่ทำให้
ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาเกี่ยวกับต้นทุนกำไรที่เกิดขึ้นในชุมชน พบว่า

จากประสบการณ์การเรียนรู้ของเกษตรกรในการที่ได้พบกับปัญหาอันเนื่องมาจากการ
ผลิตในระบบเคมีนั้น จึงเลือกที่จะทำในความต้องการของชุมชนที่แท้จริง และได้มองเห็นปัญหา
ของที่เป็นภาระที่ยั่งยืน เมื่อชี้ให้เห็นจากเหตุการณ์และตัวอย่างในการปฏิบัติจนมีการตัดสินใจได้
ว่า ต้นทุน กำไร เป็นปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร

จากการศึกษากรณี เกษตรกรที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีทำการเกษตรและมีคุณสมบัติ
ของการเป็นผู้ริเริ่ม และกล้าที่จะทำตามความคิดตน ดังเช่น กรณีของเกษตรกรรายต่อไปนี้

นายบุญทรง เผ่ากันทะ อายุ 50 ปี (2545 : สัมภาษณ์) "...การเกษตรนั้นผมเคยทำมาทั้ง
สองอย่างแหละครับ ใช้ทั้งปุ๋ยเคมี ยก้าจัดศัตรูพืช ใครแนะนำว่าใช้แล้วดีก็ซื้อมาใช้บ้าง เมื่อหัน
มาใช้อินทรีย์แล้ว คิดว่าต้นทุนของการเกษตรระหว่างสองอย่าง ทั้งเคมี และอินทรีย์นั้น ต่างกันพอ
สมควร แต่ถ้าจะให้พูดถึงความประหยัดนั้น อินทรีย์ประหยัดกว่าแน่ ๆ เพราะ ปุ๋ยขี้หมู ขี้ไก่ ขี้วัว
ของเรามีเองอยู่ที่บ้านแล้ว แต่ถ้าไม่พอก็ไปหาซื้อเอาจากแถว ๆ นี้ก็ได้... สิ่งที่ต่างกันของการเกษตร
ทั้งสองก็คือการลงทุนเนาะ จำเป็นที่เคมีจะต้องมีทุนไว้สำหรับการเพราะปลูกทั้ง ปุ๋ย ยา เชื่อที่จะ

ปลูก สิ่งที่แตกต่างกันอีกอย่างก็คือ ความง่ายและสะดวกในการใช้ของปุ๋ยเคมีและยา เพราะถ้าเป็นปุ๋ยหมัก จะต้องขนไปใส่วันละเล็กละน้อย โดยถ้าจะไปทุ่งนา ก็แบกไปซะ 2 กระสอบ ... แต่ถ้ามีปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดก็จะทำให้ง่ายไปกว่าเดิม แต่ถ้าจะให้เลือกก็ยังคงเลือกแบบปุ๋ยอินทรีย์ และถ้าเป็นแบบอัดเม็ดยิ่งดี เพราะเวลาปลูกข้าวโพด จะได้ใส่เครื่องหยอดพร้อมเมล็ดเลย ง่ายและถูกกว่าเคมีด้วย... เมื่อใช้อินทรีย์มา ผลผลิตค่อนข้างที่จะดีขึ้น... ต้นทุน ถ้าไรสำคัญมากกับอาชีพเกษตรกร เพราะการลดลงของต้นทุน ก็หมายความว่า รายได้ก็จะเพิ่มให้กับเราด้วย ปัจจุบันต้นทุนที่ใช้ในการผลิต เช่น การไถไโร่นาภายใน 1 วัน ถ้าสภาพดินแข็ง ๆ จะไถได้ประมาณ 2 ไร่ จะใช้น้ำมัน 1 หลอด (1 หลอด = 5 ลิตร) แต่ถ้าทำการเกษตรแบบอินทรีย์ซึ่งปรับสภาพดินให้ดีขึ้นแล้ว จะทำให้ดินร่วนซุยและไถง่าย อาจจะไถได้มากกว่า 2 ไร่ รวมทั้งดินจะมีคุณภาพดี มีแร่ธาตุก็จะช่วยลดปุ๋ยเคมีลงได้อีกเป็นการประหยัดอีกแบบ ถ้ามีการทำให้เป็นระบบแน่นอน จนสภาพของสิ่งแวดล้อมทั้งดิน และสิ่งอื่น ๆ กลับเป็นเหมือนเดิม ก็น่าที่จะลดต้นทุนได้แน่นอน...” ทั้งนี้ในกรณีของนายอินปัน เผ่าฟู (2545 : สัมภาษณ์) เกี่ยวกับต้นทุนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเกษตร แสดงความเห็นไว้

“...ก่อนที่จะตัดสินใจเข้ามาทำนั้น เนื่องจาก ค่าใช้จ่ายของการเกษตรแบบเคมีที่แพงมาก ถ้าเทียบกับอินทรีย์ เพราะผมมีนาทั้งหมด 8 ไร่ จะใช้ปุ๋ยกระสอบละ 1 ไร่ ถ้าปุ๋ยราคา 300 บาท ก็จะเสียเงิน 2,400 บาท จนมาใช้อินทรีย์ด้วยผสมกัน ตอนนี้อยู่การใช้ปุ๋ยเพียง 4 กระสอบ/8 ไร่ คิดเป็นเงินแค่ 1,200 บาท ครั้งต่อครั้งเลย... ผลผลิตจากการใช้อินทรีย์ยิ่งนาน ๆ ไปก็ยิ่งให้ผลผลิตดีขึ้นมากด้วย ต้นก็ใหญ่ขึ้น ตอนนี้อยู่คิดว่าจะเลือกอินทรีย์แน่นอน จากผลที่น่าจะแน่นอนแล้วตอนนี้ เพราะตั้งแต่เริ่มทำมาก็รู้สึกว่าจะดีขึ้นไปอีก ในการผลิตก็พยายามลดเคมีลง เพราะทำให้ต้นทุนสูงขึ้น และจะใช้อินทรีย์เพื่อที่จะลดต้นทุนลง ทั้งขี้หมู ขี้วัว ขี้ควาย บางครั้งก็ขอเขาบ้าง เอาอะไรไปแลกมาบ้าง ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้เงิน โดยในตอนนี้อยู่กำลังคิดที่จะเลี้ยงวัว เพื่อที่จะนำมาใช้งานทั้งยังเอาขี้มาทำปุ๋ยด้วย...”

จากการที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีโอกาสในตอนท้ายในตำบลมีการประชุมเรื่อง การสรุปผลการเสวนากิจกรรมของหมู่บ้าน เพื่อที่จะดำเนินโครงการตำบลละล้าน โดยมีเกษตรกรมาขึ้นคุยกันซึ่งเกษตรกรตำบลคนแก่ก็ได้แนะนำให้รู้จักกับสมาชิกเกษตรยั่งยืนที่มาขึ้นคุยกันอยู่ในเรื่องของราคาปุ๋ย เพราะจะมาฟังการอภิปรายทั้งปุ๋ยอัดเม็ด สหกรณ์ต่าง ๆ ของแต่ละหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงเริ่มการซักถามเกษตรกร

“...ตอนนี้จะเริ่มปลูกข้าวโพดอยู่ แต่เดี๋ยวนี้ถ้ายังไถไโรอยู่ มันเป็นดินผสม ลูกจริง ไม่ดีเท่าไรหรอก ไม่ไหวถ้าใช้ปุ๋ยหมักไม่คุ้ม เพราะ ไม่มีใครเอาไปหว่าน มันยุ่งยาก เดินไม่ไหวหลอกตั้งหลายสิบไร่ ไม่รู้จะไปหมักตรงไหน เราจำเป็นต้องดูแลมันตลอด คอยกลัยทุก ๆ ระยะ มันยุ่งยากมาก และต้องใช้แรงงานเยอะ ถ้ามีที่ก็ไม่ต้องขน ไปอีก ก็หลายกิโลเหมือนกัน แต่ถ้าเป็นอย่างอื่น ก็ใส่

อยู่ทั้งผลไม้ นาข้าว แต่ถ้ามีปุ๋ยอินทรีย์เม็ดยังจะใส่เพราะได้คุ้มกันไว้แล้วว่า ถ้าอัดเม็ดแล้ว ก็จะง่ายในการใส่ทั้งตอนไถ และตอนหยอด ก็จะหยอดไปพร้อมกับข้าวโพดเลย ไม่จำเป็นต้องมาหมักไว้ แล้วยังต้องขนไปใส่อีก แต่สภาพดินตอนนี้ก็แย่งเหมือนกัน มันแข็งมาก... เมื่อก่อนนี้ปลูกถั่วก่อนที่จะมาปลูกข้าวโพด เริ่มจากเกษตรกรมาส่งเสริมให้ปลูก เพราะมีตลาดรับซื้อ และยังมีข้าวโพดพันธุ์ ของ CP อีกด้วย ที่มาขายทั้งเชื้อ ทั้งปุ๋ย เริ่มแรก เชื้อก็ถูกดี แต่เดี๋ยวนี้ก็โหละเกือบจะถึง 70 บาทแล้ว และยังเป็นต้องซื้ออยู่ทุกปี ที่ปลูกข้าวโพด เนื่องจากง่ายกว่าปลูกถั่วมาก เพราะถั่วต้องดูแลมากทั้งโรค และยังตอนเก็บเกี่ยวก็ต้องใช้ แรงงานมากซึ่งต้องเดินเก็บไปที่ละคัน เมื่อ*** มาปลูกข้าวโพด ก็ทำให้เห็นว่าง่ายกว่ามากเลย แต่กลับทำให้ดินเสื่อมสภาพลงทั้งแข็ง ทั้งจืด ตอนนี้ต้นทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งปุ๋ย ทั้งเชื้อข้าวโพด เพราะถ้าจะให้ผลผลิตดี ก็ต้องเพิ่มปุ๋ยให้มัน ต่อไปถ้าปุ๋ยอัดเม็ดชีวภาพใช้ได้ผลก็จะหันมาใช้เหมือนกัน...”

ในปัจจุบันนี้ การทำการเกษตรของเกษตรกรที่อยู่ในยุคของอุตสาหกรรมเกษตรในรูปแบบของการเกษตรเชิงเดี่ยว ที่จะต้องขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอน และจะส่งผลโดยตรงให้กับภาคเกษตรอยู่เสมอ โดยที่เกษตรกรจะต้องติดอยู่ในกลไกของการตลาด ที่จะต้องนำไปสู่การจ่ายที่มากขึ้น เพราะส่วนใหญ่จากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา พบว่า ปัจจัยในด้านต้นทุนกำไรนั้นมีผลกระทบต่อการทำให้เกษตรกรตัดสินใจที่จะปรับเปลี่ยนระบบผลิตมาเป็นแบบอินทรีย์ ซึ่งเป็นความสอดคล้องกับชุมชนนั้น คือสอดคล้องในเรื่องที่เกี่ยวกับสภาพปัญหา อีกทั้งยังเป็นความต้องการของชุมชนที่จะยอมรับเกี่ยวกับวิธีการทำการเกษตรในแบบใหม่ที่เป็นการผลิตต้นทุนลงโดยจะเห็นได้ว่า ต้นทุนนั้นแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

ต้นทุนชัดเจน ซึ่งหมายถึง รายจ่ายที่จ่ายออกไปเป็นตัวเงินจริง เช่น ค่าวัตถุดิบ ค่าแรง ค่าเครื่องจักร ค่าน้ำมัน ค่าขนส่ง หรืออาจจะเป็น ค่าดอกเบี้ย ค่าปุ๋ย ค่ายาเคมี และยังมีอีกมากมาย ซึ่งเป็นความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายจริง และจำเป็นในการเกษตร ซึ่งต้องการผลผลิตในจำนวนมาก เนื่องจากมีการลงทุนจากการผลิตไปเยอะมาก

ต้นทุนที่ไม่ชัดเจน ซึ่งหมายถึง ต้นทุนที่ไม่ได้จ่ายออกไปแต่จะเป็นการเสียโอกาส เช่น การรอราคาของการขายผลผลิตที่จะต้องรอไปเรื่อย ๆ อาจเป็นเวลาหลายเดือน ซึ่งต้นทุนที่ไม่ชัดเจนก็คือ การที่เราขายผลผลิตได้ก็อาจจะนำเงินไปทำอย่างอื่น หรือการผลิตอย่างอื่นได้อีก และยังรวมถึงการที่จะต้องคิดถึงเรื่องอื่นๆในการดูแลรักษา เช่น ค่าสีกรร หรือ ค่าซ่อมบำรุง เป็นต้น

ทั้ง 2 อย่างนั้น ก็คือการทำให้เกษตรกรนั้น เริ่มมีการเรียนรู้และสนใจที่จะเข้ามาใช้ และผู้วิจัยยังพบว่า จากการผลิตที่จะต้องใช้จ่ายต้นทุนมากเกินความสามารถของเกษตรกรนั้น ในด้านของการลงทุน ซึ่งในลักษณะแบบนี้มักจะเป็นการผลิตแบบกู้ยืม ซึ่งเป็นการผลิตที่เสี่ยงมาก กับการไม่คุ้มทุน เนื่องจากสาเหตุความน่าเชื่อถือ ทั้งภูมิอากาศ ศัตรูพืชตามธรรมชาติ และยังคงคำนึงถึง

เรื่องของการตลาดในการที่กำหนดราคาเองไม่ได้ต้องรอรราคาจากผู้ซื้อ ที่เป็นผู้กำหนดราคาทั้งจากโรงงาน พ่อค้าที่ไม่แน่นอน และในหมู่บ้านซึ่งในพื้นที่ลักษณะของดินที่ไม่สมบูรณ์ จะต้องเพิ่มรายจ่ายจากการดำเนินขั้นตอนการผลิตที่อาศัยเครื่องจักร ทั้งนี้ น้ำมันที่เพิ่มขึ้นทั้งราคาและกิจกรรมในผลิตที่ต้องเพิ่มเวลานี้เนื่องจาก ดินที่แข็งมาก ถ้าเป็นของตนเองก็ต้องคิดค่าสึกหลอที่ต้องเสียไปแบบไม่เห็นชัด

เกษตรกรในชุมชนบ้านปิ่นได้รับรู้ผลของการปฏิบัติหรือได้เห็นจากตัวอย่างของความล้มเหลวจากผู้อื่น ทั้งที่อาจจะเล็กน้อย หรืออาจจะถึงกับหมดเนื้อหมดตัว เนื่องจากความเสี่ยงของการลงทุนที่มีต้นทุนสูงมาก และจะสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ทุกปี ทุกครั้งจากการผลิตซึ่งเกิดจากการที่จะต้องเพิ่มปุ๋ยเคมีจำนวนมากขึ้น ในเนื้อที่การผลิตที่เท่าเดิม และพบว่าการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ก็เป็นวิธีที่ดีกว่า ประหยัดกว่า เพราะอินทรีย์จะบำรุงทั้งดินไม้ และปรับสภาพดินให้กลับมาเป็นแบบเดิม ซึ่งเกษตรกรในอดีตไม่จำเป็นที่จะต้องใส่ปุ๋ยอะไรเลย อีกทั้งยังมีตัวอย่างเกษตรกรที่เริ่มผลิตมาก่อนแล้ว และได้ผลเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ไม่ยาก ยังเอาไปปฏิบัติได้ง่ายกับตนเอง โดยทำให้ต้นทุนลดลงในการผลิตยังสามารถแก้ปัญหาของดินได้ด้วย จึงเกิดความสนใจอย่างกว้างขวาง ทั้งในส่วนของผู้ที่สนใจอยู่แล้ว และผู้ที่ยอมรับเนื่องจากตัวอย่างที่เห็นมา โดยที่ประเมินผลจนเกิดความคล้อยตาม จนเข้าร่วมปฏิบัติทั้งจากอิทธิพลจากกลุ่มและจากปัญหาที่เป็นสิ่งเร้าทำให้ปรับเปลี่ยนวิธีการเกษตร มาทำเกษตรอินทรีย์

เรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน

จากลักษณะชุมชนของ ต.บ้านปิ่น นั้นเป็นแบบชุมชนพื้นบ้านโดยทั่วไปที่มีการสืบทอดและดำรงชีวิตร่วมกันมาของคนในชุมชน และมีการรวมตัวของกลุ่มคนที่มองถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอาชีพของตน เพราะชุมชนบ้านปิ่นมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน และชุมชนได้ผ่านการสืบทอดหลอมรวมจากคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน จนเป็นบทเรียนต่าง ๆ มากมาย ที่ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการทำการเกษตรไปสู่เกษตรอินทรีย์ เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2545 ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแกนนำของชุมชนก็จึงได้ขอความช่วยเหลือโดยให้ทำการนัดเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มมาเพื่อที่จะให้ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ ซึ่งก็โชคดีที่ท่านผู้ใหญ่บ้านก็ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยนัดผู้วิจัยให้มาอีก ในวันพรุ่งนี้ ตอนประมาณ 6.00 น. เนื่องจากส่วนใหญ่เกษตรกรต้องไปทำไร่ ทำนา ซึ่งมีทั้งหมด 5 คน คือ 1) นายสมบัติ เผ่าเอื้อง 2) นายพล ยารังมีส์ 3) นายมน เรือนสอน 4) นายจันทร์ วรรณพรม 5) นาย วิชัย เผ่ากันทะ (2545 : สัมภาษณ์)

จากการสนทนากลุ่มพบว่า “...สมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่ได้เป็นสมาชิกได้นานพอสมควร และทั้งหมดได้เคยร่วมในการประชุมกลุ่มอยู่เสมอ ส่วนมากจะเป็นการประชุมของคณะกรรมการ และได้้นำโครงการฯ การทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด และก็ยังเป็นการเข้าประชุมประจำปีของกลุ่ม ที่จะเก็บเงินกู้ที่กลุ่มให้กู้ยืมไป เพื่อที่จะรวบรวมทุนแล้วจะปล่อยให้กู้ยืมอีกครั้ง แต่ส่วนใหญ่สมาชิกจะมาไม่ครบตามจำนวนจึงจำเป็นต้องเลื่อนการประชุมบ่อยครั้ง... ในการเข้าร่วมของสมาชิกกลุ่มก็มีกิจกรรมที่ให้สมาชิกเข้าร่วมในการฝึกทักษะในการผลิตปุ๋ยน้ำชีวภาพ ซึ่งจะจัดให้ทำเป็นกลุ่ม โดยจะมีนักวิชาการของเกษตรมาสอนวิธีทำ และให้สมาชิกได้ผลิตใช้ในกลุ่มได้เลย... อีกอย่างคือการดูงานจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จแล้วเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการทำ ในเรื่องของการเกษตรผสมผสาน ที่เกษตรกรตัวอย่างได้ทำการเกษตรทั้ง ไม้ผล นาข้าว เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก อีกทั้งยังใช้ปุ๋ยที่ทำแบบอินทรีย์ชีวภาพ... ส่วนใหญ่เมื่อดูแล้วก็ไม่ได้กลับมาทำ มันมีหลายอย่างพอจะหมักปุ๋ยก็ขาดแคลนค้ำต้องเอามาจากพะเยา จะทำอะไรอุปกรณ์ก็ไม่ครบ อีกอย่างพอไปดูงานของสวนเค้านบริเวณสวนมีทั้งลำธาร ดินก็ดี พื้นที่ก็เหมาะสมสมบูรณ์มาก ส่วนในพื้นที่ของหมู่บ้านพวกผมมันต่างกันมาก ดินก็เป็นดินผสมลูกกลิ้ง... คิดว่าจะใช้อยู่เหมือนกันแต่ยังไม่รู้เลยว่า ปุ๋ยอัดเม็ดนี้มันใช้แบบไหน ใส่อะไร แต่ก็ลองดูอย่างเช่นจะลองใส่อย่างลำไยสองต้นว่าจะเกิดผลอย่างไรระหว่างเคมีกับอินทรีย์... ยังไม่ได้ทำสักครั้งที่ว่า สมาชิกต้องการอะไรบ้าง ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญ จึงยังไม่มีตัวแทนของกลุ่มที่จะเข้าไปเสนอความต้องการกับหน่วยงานของรัฐที่มาสนับสนุน... และกลุ่มก็ยังไม่ได้นำกิจกรรมที่ไปทำมาสรุปหาข้อดี ข้อเสีย เพื่อที่จะดำเนินการต่อไป... อุปสรรคส่วนใหญ่ของการประชุม และการเข้ากิจกรรมและการดูงานต่าง ๆ คือ

- สมาชิกบางคนก็ขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน โดยไม่มาประชุม
- กลุ่มมีการจัดการที่อ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง
- สมาชิกไม่สนใจในการดำเนินการต่อในแนวทางของนโยบายกลุ่ม ซึ่งกลุ่มจะมีรายได้โดยการผลิตและขายปุ๋ยให้กับสมาชิก

ในด้านการที่ได้ติดต่อประสานงานกับทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่ได้เข้ามาทั้งสนับสนุนและช่วยเหลือภายในชุมชน เช่น

- เจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร โดยที่มักจะมาให้ความรู้ใหม่ ๆ กับเกษตรกรอยู่เสมอ ในเรื่องของ พืชที่ส่งเสริมรายได้ให้กับเกษตรกร ซึ่งในแต่ละครั้งจะนำเอาตัวอย่างของพืชชนิดใหม่ ๆ มาให้เกษตรกร

.... การสนับสนุนขององค์กรรัฐมักจะมีมาสนับสนุนส่งเสริมแต่ไม่จริงจัง โดยที่จะมานำเสนอแต่ไม่มีรายละเอียดจะเป็นของใหม่ไปเรื่อยๆ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ก็นั้นตามไม่ทัน และก็อยากจะทำปุ๋ยให้ตลอด ซึ่งเจ้าหน้าที่ของภาครัฐก็มักจะมานำเสนอให้ทำอย่างอื่น ๆ ปัจจุบันก็ปลูกเผือกซึ่งซื้อเข้ามาทีละ 9 บาท จากเกษตรกรตำบล ซึ่งจะหาตลาดให้ได้หรือเปล่า...

- กรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งเกษตรกรในหมู่บ้านที่เป็นอาสาสมัครหมอดินก็ได้เก็บตัวอย่างดินของภายในหมู่บ้านตามที่ภาครัฐได้บอกไว้แล้วส่งไปยังศูนย์วิจัยที่จังหวัดน่านเพื่อตรวจ แต่ทางเจ้าหน้าที่บอกว่าจะต้องส่งไป โรงพยาบาลดินที่กรุงเทพฯ ซึ่งขณะนี้เป็นเวลา 2 ปีกว่าแล้วยังไม่มีความเลย แต่แนะนำให้เกษตรกรใส่ปุ๋ยขาวในไร่ของตนโดยใส่ 700 กิโลกรัมต่อหนึ่งไร่ โดยให้ค่อย ๆ ใส่ทีละน้อย

- มูลนิธิหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาชนบทที่เข้ามาเป็นที่เลี้ยงให้กับกลุ่มจนได้โครงการฯ มา และปัจจุบันนี้ได้ย้ายไปประจำอยู่ที่อื่น ๆ แล้ว

... ในสมัยก่อนพวกผมก็ไม่รู้จักหรือทราบปุ๋ยเคมี ก็หน่วยงานรัฐและเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนให้ใช้ ทั้งเกษตรกรที่มาสันนิษฐานว่าจะทำให้ผลผลิตดี แต่ปัจจุบันนี้จะกลับมาให้ใช้อินทรีย์ระบบการเกษตรแบบเคมี ซึ่งเมื่อก่อนเวลาปลูกข้าวโพดก็ไม่ได้ใส่ปุ๋ยแล้วก็มาแนะนำให้ใส่แล้วผลผลิตดี แล้ว จะให้เปลี่ยนอีกมันยากหน่อยต้องใช้เวลา แต่ในเวลาต่อไปจะต้องใช้ปุ๋ยเพิ่มมากขึ้น โดยที่เกษตรกรตอนนี้เป็นหนี้อยู่มากถ้าจะให้ปรับเปลี่ยนเลย ก็ต้องคิดดูก่อนเพราะ ถ้าใช้ผลิตภัณฑ์อินทรีย์แล้วเงิน จะให้ทำอะไร... ถ้าจะให้ดีจะต้องใช้ไปทั้งสองอย่างก่อนควบคู่กันไป วันหน้าแล้วค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปถึงจะดีกว่า...”

การแพร่กระจายของวัฒนธรรมซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากอีกแบบไปสู่อีกแบบจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อ ชุมชนมีความสอดคล้องในความคิด โดยอาจจะร่วมกันตัดสินใจในลักษณะกลุ่มหรือในลักษณะของบุคคล ก็ได้และจะทำให้เกิดผลสำเร็จก็ต่อเมื่อมีการยอมรับ โดยมีขบวนการในการยอมรับ ทั้งหมด 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย

1. การรับรู้ จากการทำเกษตรเคมีในระยะที่ผ่านมาแล้วนั้นได้ทำให้เกษตรกรได้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงการผลิตของระยะปีหลัง ๆ นี้ ซึ่งผลปรากฏออกมาเป็น กลายเป็นการเกษตรที่มีปัญหามากมาย ทั้งค่าปุ๋ยที่ต้องเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ดินเสื่อม ทำให้ต้องเพิ่มรายจ่ายในการไถพรวน เมล็ดพันธุ์ที่ต้องซื้อใหม่ทุก ๆ ปี ส่วนผลผลิตก็ลดน้อยถอยลงอย่างเห็นได้ชัด ไม่คุ้มกับการลงทุนหรือในบางรายก็ต้องเป็นหนี้ เป็นสิน เพราะเมื่อทำไปแล้วขายได้ไม่คุ้มทุน ทุนที่ลงก็ไม่ได้อะไรอีก แรงที่ลงไปก็กลับกลายเป็นการเสียเวลาเปล่า ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนหาวิธีใหม่ ๆ ในการที่จะทำการเกษตรให้เป็นเหมือนเดิม เพราะสาเหตุก็คือ ดินที่เสื่อม

สภาพลงไป และจากการที่บุคคลต้องการที่จะรับรู้สิ่งใหม่ ๆ โดยที่บ้านป็นมีทั้ง กลุ่มตัวอย่างจากพื้นที่ใกล้เคียง ๆ และยังมีกลุ่มเกษตรกรที่ได้ทดลองทำมาก่อนหน้าแล้ว ซึ่งในขั้นตอนของการยอมรับนี้จะเป็นการที่ปัจเจกบุคคลได้พบสิ่งใหม่ ๆ แต่ยังคงขาดความรู้แท้จริงในสิ่งนั้น

2. ความสนใจเมื่อบุคคลกลุ่มนั้นได้เกิดความสนใจ จึงเกิดการแสวงหาข้อมูลในสิ่งนั้น และตรงกับหน่วยงานรัฐในภาคเกษตรได้มีโครงการของรัฐ เพื่อที่จะสนับสนุนให้เกษตรกรหันมาทำการเกษตรแบบอินทรีย์ เพื่อที่จะฟื้นฟูพื้นที่ทำกินให้กลับสภาพเดิม โดยรัฐกับUNDP ได้สนับสนุนทั้งงบประมาณ และข้อมูลต่าง ๆ โดยมีเจ้าหน้าที่มาดูแล จนทำให้กลุ่มเกษตรกรเกิดแนวโน้มที่จะชอบในการเกษตรกรรมที่ได้ศึกษาและแสวงหาเพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางที่จะใช้เป็นทางเลือกในการทำปรับปรุงการเกษตรกรรมของตน

3. ประเมินค่า เมื่อมีการพิจารณาโดยกลุ่มจากการที่ได้ตกลงใจของสมาชิก และได้ตัดสินใจที่จะทดลองทำและทดลองใช้ โดยที่กลุ่มแกนนำขององค์กรได้มีการทดลองและยังได้ข้อมูลจากการดูงานของเกษตรกรที่ได้ผล และประสบความสำเร็จในการใช้การเกษตรแบบนี้ รวมถึง กลุ่มยังได้รับงบประมาณเพื่อมาทำโครงการอยู่แล้ว และเมื่อประเมินผลกลุ่มจึงตกลงที่จะใช้การเกษตรแบบอินทรีย์ เพื่อที่จะนำไปเปลี่ยนแปลงการเกษตรแบบเดิม และแก้ไขปัญหามีอยู่

4. การทดลอง กลุ่มได้ทดลองการผลิตปุ๋ยทั้งชนิดน้ำและแบบหมัก รวมถึงการทดลองใช้ในพืชชนิดอื่น ๆ จากการทดลองของเกษตรกรที่กล้าเสี่ยง และมีหัวใจริเริ่มในการทำสิ่งใหม่ ๆ เพราะได้ผ่านการประเมินมาแล้วทั้งอีกหลายขั้นตอน โดยที่ได้ศึกษามาก่อนล่วงหน้าและได้ศึกษาจากโครงการฯ จนละเอียดแล้ว จึงตัดสินใจที่จะยอมรับการเกษตรอินทรีย์มาใช้ในขั้นตอนการทดลองของการประกอบกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกร

5. การยอมรับ เมื่อเวลาผ่านไปแล้วสมาชิกกลุ่มที่เป็นผู้นำในการทดลองใช้เกษตรกรรมแบบใหม่จนประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูปัญหาที่เกิดขึ้น และได้ตกลงใจที่จะใช้ต่อไปอีก และจะช่วยส่งเสริมให้คำแนะนำในเรื่องความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแบบอินทรีย์ ให้กับสมาชิกคนอื่น ๆ ถ้ามีโอกาสที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ร่วมกัน

องค์กรชุมชน

ในวันที่ 27 พฤษภาคม 2545 ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยกับแกนนำของชุมชนก็จึงได้ขอความช่วยเหลือโดยให้ทำการนัดเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มมาเพื่อที่เป็นกรรมการหัวหน้ากลุ่มชุดแรกที่ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้ 1. ศรีนวล เผ่ากันทะ 2. นายชันพันธ์ สิงห์แก้ว 3. ทิม เผ่าฟู 4. นายบุญช่วย เรือนสอน

“...ในการจัดการและดำเนินการของกลุ่ม ที่มีมูลนิธิหมู่บ้านเข้ามาสนับสนุน ในการเรียนรู้ เริ่มจากการที่มีปัญหา ก็จัดเวทีประชุมกันในระดับหมู่บ้านก่อน ต่อมาจึงเป็นการจัดเวทีประชุมในระดับตำบลซึ่งก็จะได้ทั้งข้อแก้ไข และการจัดการหรือไปสู่การจัดการประชุมกับกลุ่มเครือข่ายในบ้าน โഴ้ หลังจากที่เราสรุปกันได้แล้วก็จะมีการจัดโครงการเพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหา โดยได้งบประมาณจาก UNDP มาดำเนินการ รวมทั้งยังได้มีการจัดอบรมให้กับสมาชิกทุก ๆ ปี เพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถให้กับกลุ่มด้วย โดยจะให้กลุ่มส่งสมาชิกเป็นตัวแทนไปอบรมสัมนา 5 คนบ้าง 7 คนบ้าง แล้วแต่ทาง UNDP จะกำหนด แต่ในการเรียนรู้ของสมาชิก เป็นตัวแทน และกลุ่มในเรื่องของการเกษตรในระบบอินทรีย์ ก็จะมี ผู้อำนวยการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีคือ นายพงษ์ศักดิ์ คุชประเสริฐ เริ่มเป็นที่เล็งให้กับกลุ่มคนแรก ในปัจจุบันนี้คือ คุณสุรชาติ ปัญญาวงศ์ ... องค์กรได้ไปมีบทบาท คือ การเข้าไปสาธิต การทำให้กับคนในหมู่บ้านอื่น ๆ ทั้งประเภทปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพราะจะเอาไปใส่กระเทียมกับหอมแดง บางคนก็งานเดียว บางคนก็เป็นไร่ ในการบริหาร จะเป็นแบบว่ามีกรรมการจากทุก ๆ หมู่บ้านมาดำเนินงานจำนวน 1 คน ซึ่งจะเป็นผู้ที่นำความรู้ การปฏิบัติข้อมูลกลับไปให้กับสมาชิกในหมู่บ้านคนแต่ก็ทำไปพร้อมกันนั่นแหละส่วนมากผลจะไม่ต่อเนื่องเท่าไร ทุกคนตอนนี้ก็จะรอปุ๋ยอัดเม็ด เช่นการปลูกข้าวโพด หลายสิบไร่ซึ่งหมักปุ๋ยอินทรีย์ไม่ไหว... ในหมู่บ้านที่นี้มันมีอยู่อย่างหนึ่งคือ ถ้ามีคนทำแล้วดีทำได้เยอะ ๆ ก่อนจึงจะทำตามกันไป ต้องให้เห็นก่อน เพราะตอนนี้ปุ๋ยเคมียังได้ผลผลิตอยู่แต่ก็อยากทำปุ๋ยอินทรีย์เนีย มันไม่ค่อยกล้าเสี่ยง เดียวไม่ได้ทุนคืน... ปัญหาในการดำเนินงานส่วนใหญ่ไม่มี มักจะเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่น เรื่องเงินที่ให้กู้ยืม ซึ่งบางที่ข้างบนได้ ข้างล่างไม่ได้ หรือข้างล่างได้ ข้างบนไม่ได้ แต่ไม่เป็นไร หรือไม่ก็ได้ช้ากว่าคนอื่น ๆ ปุ๋ยทำขายก็หมดนะ ต่อไปจะไปทำต่อที่โรงงาน โดยเจ้าหน้าที่ชุดแรกจะโอนไปทำที่โรงงาน และจะจัดตั้งชุดใหม่ขึ้นมา หมู่บ้านละ 2 คน เพื่อป้องกันการขาดประชุมอย่างชุดแรก เพราะมีคนเดียวต่อหนึ่งหมู่บ้าน เครือข่ายเชื่อมโยงของกลุ่มก็คือ ภาครัฐซึ่งก็คือ เกษตรตำบลนั่นแหละ ภาคเอกชนก็เป็นมูลนิธิหมู่บ้าน ที่เป็นหัวเชื้อใหญ่บางงาน และยังมีกลุ่มเครือข่ายเกษตรยั่งยืน ซึ่งมีการประชุมกันตลอดโดยเป็นการประชุมแบบเคลื่อนที่ไปในแต่ละเดือนในเขตพะเยา...”

จากการเริ่มก่อตั้งองค์กรมาจวบจนปัจจุบัน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น เป็นการรวมกลุ่มเกษตรกรในการพัฒนา และเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยการจัดตั้งจากโครงการ และนโยบายที่จะพึ่งตนเอง ในการจัดทำปุ๋ยเพื่อใช้และจำหน่ายในกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันซึ่งจะเกิดเป็นกลไกที่พัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มให้พึ่งตนเองได้ในระดับชุมชน และระหว่างชุมชน โดยที่จะมีการรวมตัวทั้งในกลุ่มเอง และระดับเครือข่ายของสมาชิก เป็นการเปิดโอกาสที่จะให้แสดงความคิดเห็น ปัญหา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ด้านการเกษตร และยกรวมทั้งด้านจิตใจ ที่เกิดความเอื้อแสดงการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ร่วมกันวิเคราะห์

สภาพ หาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหา แล้วยังรวมถึงสรุปบทเรียนการทำงาน โดยใช้ศักยภาพ และภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา จนนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

ในการดำเนินกลไกสำคัญดังกล่าวนั้น จะเป็นการเกาะเกี่ยวภายในกลุ่มให้เกิดความมั่นคง เหนียวแน่น ของการเผชิญปัญหาทำหรือต้องเผชิญแรงกดดันด้วยกัน ทั้งจากภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม และทำให้ทุก ๆ คนรวมตัวกัน แล้วเกิดความสำนึกร่วมกันซึ่งเป็นประโยชน์ และศรัทธาในการรวมตัวเป็นเครือข่าย จนได้เกิดรวมตัวกันสร้างสถาบันการเรียนรู้ และแก้ไขร่วมกัน คือกลุ่มเกษตรกร ยั่งยืน ต.บ้านปิ่น โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายของชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้านในตำบล ซึ่งเป็นผลจากการระดมสภาพความคิด ในการวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางป้องกันและแก้ไข โดยการที่ชุมชน ได้พึ่งตนเองได้จึงเป็นสิ่งที่มาเสริมกำลังใจ ซึ่งกันและกันจนเกิดการยอมรับ และจะทำให้กลุ่ม ดำเนินการตามแนวนั้นต่อไป ตลอดจนมีการเชื่อมโยงในการเสริมความรู้ในเรื่องการเกษตรทั้งการผลิตที่เป็นภาคทฤษฎี และการปฏิบัติ ซึ่งทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้มีการทดลองปฏิบัติ เห็นผลจริงในการพัฒนาอาชีพ และคุณภาพชีวิตของตน และคนในชุมชนได้ และร่วมปฏิบัติในที่สุด

ปัจจัยด้านองค์กร

จากการรวมตัวเป็นกลุ่ม โดยมีการจัดการในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งที่เกิดจากประชาชนรวมตัวกันหรือเป็นรูปแบบขององค์กรอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหา จัดการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กร จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ปัจจัยด้านองค์กรพบว่าปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีทำการเกษตรไปสู่เกษตรกรอินทรีย์ ดังนี้

ด้านตลาด

ด้านองค์กรรัฐ

ด้านองค์กรเอกชน

ด้านตลาด

จากการศึกษาพบว่า ในการผลิตปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพื่อปลูกผักปลอดสารพิษตามโครงการของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่พิจารณาว่าจะหันไปปลูกเป็นกระเทียมแทน แต่ในที่สุดแล้วก็แค่ครั้งเดียว เนื่องจากไม่ประสบความสำเร็จในการทดลอง จึงไม่เกิดการยอมรับ และเรียนรู้ต่อไป ส่วนที่ยังเหลือก็มีอยู่ไม่มาก เช่น

นายอินปิ่น เผ่าฟู (2545 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า “...ผมปลูกผักหลายอย่างในเนื้อที่ของบ้านผมเอง ที่ปลูกเยอะก็คือ ผักกาดเมืองที่จะเอาไปคอง เนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 5-6 ไร่ได้ จะมีแม่ค้ามารับซื้อถึงสวนเลย อย่างผักกาดเมืองก็กิโลกรัมละ 7 บาท ซึ่งก็ขายตามราคาตลาด แต่แม่ค้าที่มาซื้อก็รู้ว่าผมไม่ได้ใช้สารพิษเลย แต่แม่ค้าจะไปขายเท่าไรผมไม่รู้ เพราะผมไม่เคยเข้าไปสอบถามในตลาดเลย คือ ในตอนนี้ผมคิดว่าประสบความสำเร็จแล้วละ ซึ่งก็พออยู่พอกิน ปัจจุบันกลุ่มผักปลอดสารพิษก็ไม่ได้ทำแล้ว ก็คือคิดว่าจะมาเปลี่ยนเป็นปลูกกระเทียม โดยใช้ปุ๋ยน้ำ ซึ่งได้ผลดี แต่ก็ทำได้ครั้งเดียว กลุ่มเขาไม่เอาด้วย เพราะมันยุ่งยากในการผลิตซึ่งช้าด้วย ต้องกะเวลาให้ถูก แต่ผมหมกปุ๋ยเองเนื่องจากปุ๋ยของกลุ่มไม่ได้ผลดีแล้ว เพราะไม่ได้ปลูกผักกินแล้วจึงหยุดก่อน ผมทำมาตลอด และยาไล่แมลงนั้นใช้ “หญ้าไหลหมัก” ส่วนในเรื่องของความสวยงามงานนั้น แม่ค้าไม่ค่อยสนใจ แต่กลุ่มก็ยังทำอยู่ซึ่งก็น้อยและเอาไว้กินเอง ส่วนมากก็มารับบุญที่ผม ในช่วงนี้ผมจะเห็นปลูกผักกาดพื้นเมืองมันขายง่าย แมลงก็กินน้อยเพราะมันขมผมไม่ได้เอาไปส่งที่ตลาดมีแม่ค้ามารับเอง ถ้าให้ผมเลือกระหว่างเคมีกับอินทรีย์ ทั้งสองอย่างแตกต่างกันมาก เคมีนี่มันงามจริง ๆ แต่อันตรายกับผู้บริโภค อย่างในสมัยก่อนที่ผมทำแบบเคมีใช้ยามาหญ้า มาแมลง เพิ่งคิดได้ไม่กี่วันซึ่งยังไม่ควรขาย แต่ก็มีลูกค้ามาซื้อ ต้องเอาวันนี้ไม่จึ่งก็เสียเที่ยว เพราะมาไกล ก็จำเป็นต้องขาย แต่ตอนนี้ไม่ทำแล้วเมื่อก่อนก็เคยสนับสนุนให้คนอื่นเขาปลูก ซึ่งก็บอกเขาว่ามันดีนะ และส่วนที่ผมทำอยู่นั้นก็ยังไม่เข้าที่เข้าทางนัก ยังไม่เข้าตาเขา ส่วนใครสนใจผมก็แนะนำให้ได้เลย เมื่อก่อนผมใช้เคมีกับการปลูกข้าวและไร่ ผมสังเกตดูว่าเมื่อเปรียบเทียบกับอินทรีย์ ซึ่งได้ผลมากเท่า ๆ กัน แต่ปุ๋ยเคมีจะเบาว่าในเรื่องของน้ำหนัก จากนั้นก็หยุดทำแบบเคมี ซึ่งเคมีจะใช้เฉพาะตอนข้าวคั้งท้องเท่านั้น ข้าวผมปลูก 13 ไร่ ผักก็ 5 ไร่ แต่ถ้าเทียบกันแล้วผักจะได้รายได้ดีกว่ามาก ตลอดทั้งปี ส่วนข้าวนั้นผมทำอินทรีย์มา 6 ปีแล้ว เมื่อก่อน UNDP ยังไม่มีมาเมืองศรสุคนิมิต เป็นคนบ้านถ้ำ... ตั้งแต่เริ่มทำมาจะมีปัญหาอยู่อย่างเดียวคือ มันช้า แต่ปัจจุบันนี้ที่ในสวนผมไม่ต้อง ไถแล้ว แค่ใช้จอบขุดก็ได้แล้ว ง่ายกว่าเคมีเยอะ ตัดค่าใช้จ่ายทั้งแทรกเตอร์ ค่าน้ำมัน ไม่อย่างนั้นก็ใช้มือหิมิลาเอาเลย หลังจากยกแปลง ผมทำทีละแปลง วันละงานพอเก็บก็เก็บขายทีละงาน แล้วก็ปลูกเพิ่มอีกงาน ผมว่าอีกไม่นานจะทำแบบมีทุกอย่างเลย ตอนผมเริ่มทำใหม่ ๆ เมื่อได้ผลก็ชวนคนอื่น ๆ ทำบ้างคาดว่าช่วยจัดการให้เป็นกลุ่ม แล้วยังโดนผู้ใหญ่ในหมู่บ้านด่าว่าเสือกอีก เพราะเขาจะเอาไปให้กู้ยืมก็พอมีคนสนใจ เรียกได้ว่าผมให้ยืมที่ของผมลองทำดูก่อน แล้วค่อยขยายไปทำที่บ้านตน ก็มาทำได้แค่เดียวเดียว ก็ไม่เอา บอกมันยุ่งยากมาก ทุกคนติดความสบายแบบปุ๋ยเคมี ช่างบ้านผมเป็นอีกคนที่ปลูกเหมือนกัน”

นางคิดชนก เผ่ารักษาติ (2545 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า “...ตอนแรกก็ซื้อเขาทุกวันและจากตลาดบ้าง จากนายอินปิ่นบ้าง เพราะที่บ้านขาย ลาบ หลู้ ต้มขม พอซื้อได้ไม่นาน นายอินปิ่นก็บอกว่าที่ตัวเองก็มีทำไม่ปลูกเอง มาซื้อทำไม มันปลูกไม่ยากหรอก จะสอนให้ ก็เริ่มจากนิค

หน้อยก่อนแล้วก็ได้ผลดีเลยปลูกเองเลย หลังจากนั้นก็ปลูกมาเรื่อย ๆ ลูกค้าก็ชอบด้วยเพราะมันสดดี แถมยังปลอดภัยด้วย จากนั้นมานั่งคิดดูแล้วเมื่อตอนต้องเสียสตางค์ค่าผักจำนวนมากเหมือนกัน นี่ยังไม่ได้อคิดค่ารถที่จะต้องไปตลาดทุกวันด้วยนะ ไม่งั้นก็ไม่มีผักให้ลูกค้ากัน ชอบมากลูกค้าชอบมาก และไม่มีปัญหาอะไรด้วยเพราะปลูกไปได้เป็นไร่ ๆ แผลงก็ไม่ค่อยมากวน และพอ โตก็เด็ดกันหมดแล้ว แผลงไม่ทันได้กินหรอก ปัจจุบันก็ยังปลูกอยู่แต่พอกินเท่านั้น..”

ส่วนสมาชิกรายอื่นก็จะปลูกไว้บริโภคเองในครัวเรือน โดยเป็นการผลิตแบบพึ่งตนเอง โดยแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ

1. **ปัจเจกบุคคล** คือ โดยเป็นแบบของการผลิตที่ได้จากประสบการณ์ในด้านบวก ที่สอดคล้องเอื้ออำนวย ทั้งผลผลิตและตลาด ในสภาพของการพอยู่พอกิน ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาที่นำมาจัดการกับการเกษตรที่สามารถลดความเสี่ยง ลดต้นทุน และยังสามารถขายผลผลิตได้ตลอดปี ในภาวะเศรษฐกิจ สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาต่าง ๆ ให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องรับภาวะต่าง ๆ ในการทำการเกษตรแบบเก่าที่ต้องเกิดความเสียหายของการทำการเกษตร อาจจะต้องเพิ่มทุน แต่ราคาผลผลิตต่ำ จนต้องขาดทุน

2. **ลักษณะกลุ่ม** เป็นการร่วมมือกับผู้อื่นที่เกิดจากประสบการณ์เดียวกัน โดยเป็นการตอบสนองความต้องการของตนเองในการดำเนินงาน จากเกษตรกรที่ยังผลิตอยู่อาจจะมีเพียงไม่กี่คน แต่ก็ยังคาอยู่ร่วมกันภายใต้ของกลุ่มแต่ไม่จำเป็นต้องดำเนินการตามโครงการที่เป็นอยู่เดิมก็ได้ โดยอาจจะเลือกวิธีการดำเนินการในการที่จะให้เกิดความสอดคล้องและส่งผลให้ตอบสนองกับเป้าหมายของตน

เกษตรกรบางส่วนซึ่งยังไม่ยอมรับในเรื่องของการผลิตในแบบนี้ เมื่อเกิดการรับรู้จากสิ่งเร้าที่เป็นแรงจูงใจที่สอดคล้องกันอยู่แล้วจะทำให้เกิดการประเมินผลและจะเปลี่ยนพฤติกรรมของตน และยังมีแรงจูงใจ การผลิตในแบบเดิมที่เคยทำอยู่ด้วยการผลิตการเกษตรอินทรีย์ซึ่งอาจไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบของปัจจัยทางการตลาด

ด้านองค์กรรัฐ

องค์กรรัฐสำคัญที่กระตุ้นหรือเร้าให้เกิดความสนใจอยากรู้ อยากเห็น รวมทั้งการเรียนรู้ โดยสร้างแรงจูงใจให้เกิดความต้องการจากส่วนลึกของจิตใจ และจากพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมานั้น เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการ โดยที่มนุษย์ล้วนมีความต้องการมาตั้งแต่เกิดจากการที่องค์กรรัฐได้กระตุ้นภาคเกษตรกร จากรัฐกับองค์กรสหประชาชาติ ได้มีนโยบายส่งเสริมการและสนับสนุนโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน ภายใต้แผนจัด

ความยากจน ระยะเวลาจากปี พ.ศ. 2542-2545 โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มอบหมายให้กรมส่งเสริมรับผิดชอบดำเนินการอนุมัติให้ จ. พะเยา ได้ให้ ต.บ้านปินเป็น ต. นำร่อง ซึ่งก็ได้ปฏิบัติตามแผน โดยการที่เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม ได้รับการสนับสนุนโครงการถึง 3 โครงการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรแบบอินทรีย์ และได้เป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการรวมกลุ่มในการเพื่อที่จะเชื่อมโยงทักษะ ความรู้ จากการอบรม ดูงาน และปฏิบัติจริงของชุมชน ซึ่งเกษตรกรก็สามารถจัดดำเนินการและจัดตั้งจนสำเร็จ

ปัจจุบันในภาครัฐได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ โดยที่มีการสนับสนุนด้านวิชาการมาในส่วนของภาครัฐ คือ กรมส่งเสริมการเกษตร โดยผู้อำนวยการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร คือ นายสุรชาติ ปัญญาวงศ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานสนับสนุนข้อมูล เครื่องมือต่าง ๆ ในชุมชน เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล ตำบลบ้านปิน (2545 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า

“...องค์กรรัฐจะเข้าไปแนะนำและให้การสนับสนุน ซึ่งแจ้งเกี่ยวกับการดำเนินงานส่งเสริมเกษตรในลักษณะเกษตรอินทรีย์ เป้าหมายแรกคือ ได้นำเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลได้ส่งเสริมให้ทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ตอนแรกผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการ ประชาคมหมู่บ้าน ได้เลือก ...ฐานะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้ให้ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์โดยสถิติการเก็บข้อมูลพักชำระหนี้ จึงเห็นว่า อำเภอดอกคำใต้ทั้งหมด ปลูกข้าว โทด ถั่ว 64,500 ไร่ จะต้องใช้ปุ๋ยถึง 25 ล้านบาทปี ทำให้ดินเสื่อมสภาพ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับปรุง บำรุงดินเพื่อเพิ่มผลผลิตด้วยปุ๋ยอินทรีย์ ... เกษตรกรก็ได้ทำประชาพิจารณ์กันทุกหมู่บ้านในวันที่ 31 ม.ค. 2545 ไม่มีการหารื้อกัน ในตอนแรกมีการเสนอเป็น 2-3 ประเด็น บางหมู่ก็จะเอาโรงสีข้าว สหกรณ์บ้าง ปิมน้ำมันบ้าง และก็พอดีกับการที่ได้งบประมาณหนึ่งล้านบาท ในครั้งแรก คือ จะเรียกได้ว่าเป็นการลอบบี้ เลยผ่านประชามติจากนั้นพอถึงในระดับอำเภอ ก็เลยไม่ผ่าน และในชุมชนส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าน่าจะสร้างโรงงานทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด รูปแบบเบื้องต้น ขณะนี้ได้เสนอโรงงานผลิตปุ๋ยไปแล้วผ่านไปถึงระดับประเทศ ซึ่งตอนนี้รอแค่งบประมาณก็สามารถสร้างได้แล้ว ... ผลที่ได้รับกลับมาในด้านของบุคลากร คือ มีการยอมรับส่วนมาคาดได้ว่าอาจจะ 80-90% ของชุมชน เนื่องจากพื้นที่ 14,000 กว่าไร่ ที่ปลูกข้าวโทอดกับนาข้าวประมาณ 7,500 ไร่ เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ปลูกข้าวโทอดต้องการปุ๋ยตัวนี้ เพื่อปรับปรุงบำรุงดินของเขา... จากการที่ได้ไปสัมภาษณ์ และลงทะเบียนเกษตรกร คือ มีข้าวโทอด 20 ไร่ ขายได้เงินเท่านั้น เท่านั้นบาท เหลือแล้วบางราย ผลผลิตตกอยู่ 402 กิโลกรัม/ไร่ หรือบางราย 530 กิโลกรัม/ไร่ แต่มาตรฐานนั้นมากกว่านี้เยอะ ถามว่าขายได้เท่าไร กิโลกรัมละ 3 บาท ขายได้เท่าไร 56,000 บาท เหลือออกมา/ไร่ ผลผลิตที่ได้ต่อไร่ไม่ถึง 600 กิโลกรัม ...อยู่ในระหว่างการคือ รองบประมาณ รอในหลาย ๆ อย่าง คือในตอนแรก องค์กรการบริหารส่วนตำบล มีงบอยู่ล้านกว่าบาท โดยมีการขอใช้งบไปแล้วแต่ทาง องค์กรการบริหารส่วนตำบล ดูเหมือนจะไม่ขัดข้อง แต่ก็ไม่

สนับสนุนให้ทำ คือ อดีต องค์การบริหารส่วนตำบล อาศัยโรงเรียนปิ่นได้อาศัยอยู่ แต่ในปัจจุบันได้ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ โดยใช้เงินสะสมซื้อให้และต่อไฟฟ้าเอาไปอีกล้านกว่าบาท จนทำให้งบไปตกอยู่ที่นั่นมากเกินไป แต่ตอนนี้บตำบลละล้านมาแล้ว ซึ่งกำลังรอแ่งงบประมาณเพื่อมาดำเนินการ ...ทางภาครัฐได้มีการเชื่อมโยงกับทางมูลนิธิหมู่บ้าน ซึ่งทำเหมือนกันอยู่ในภาครัฐด้วยกันก็มีสำนักงานพัฒนาที่ดินองค์การบริหารส่วนตำบล โดยที่เจ้าหน้าที่เกษตรที่มีการประสานกับทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน โดยได้ซื้อ 1) สูตรทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด 2) ที่ติดต่อซื้อเครื่องต้นแบบ โดยได้ขออนุญาตซื้อเครื่องจากกระทรวงวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ราคา 27,000 บาท เครื่องดี 15,000 บาท โดยจะไปดูงานที่ อ.จุน สิ่งที่ใช้ขังบวมก็คือ ตัวอาคาร กับวัสดุ และจะได้เริ่มทำในโอกาสต่อไป..."

นอกจากนี้การให้ข้อมูลของนายทองสุข บุญพอ (2545 : สัมภาษณ์) ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ต.บ้านปิ่นที่ได้ส่งเสริมให้เกษตรกรและชุมชนได้รับการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

"...ขณะนี้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลได้ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรยั่งยืนได้เสนอโครงการโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ในการเสนอตำบลละหนึ่งล้านบาท ผ่านการพิจารณาของ (กพอ.) แล้ว ขณะนี้ได้ส่งไปจังหวัดก็ได้ผ่านการอนุมัติในหลักการพิจารณาของ (กพจ.) ภายในเดือนมีนาคมนี้ น่าจะเสร็จสิ้นและจะส่งไปยัง คณะกรรมการกลั่นกรองระดับชาติ เพื่ออนุมัติโครงการฯ ... เริ่มจากการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่มีการเรียนรู้แบบเป็นทางการ คือในการร่างโครงการฯ เสนอให้ระดับต่าง ๆ นั้น คณะเกษตรกร โดยมีกรรมการของกลุ่มเป็นที่ช่วยกันร่างโครงการฯ นโยบาย ค่าใช้จ่าย ค่าอุปกรณ์ ค่าแรง ค่าวัสดุ ค่าเครื่องจักร เงินที่จะมาลงทุนซื้อวัตถุดิบ เป็นโครงการฯ ที่มีความละเอียดมาก... ผลที่ได้รับกลับมาจากการสนับสนุนนี้ก็ถือว่าดี แต่ยังไม่เต็มร้อย เพราะเกษตรกรบางกลุ่มยังยึดติดกับการใช้ปุ๋ยเคมีอยู่ แต่กลุ่มเกษตรกรยั่งยืนจำนวน 58 ครอบครัว จะเป็นกลุ่มเกษตรกรนำร่องในการทำเกษตรกรรมแบบปลอดสารพิษ คือ จะไม่มีเคมี และก็ยังสอดคล้องกับทางองค์การบริหารส่วนตำบล ที่สนับสนุนในเรื่องของการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ ซึ่งสอดคล้องกับโครงการฯ ตำบลละล้าน ซึ่งโครงการฯ จะใช้พื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเองเป็นที่สร้างอาคารผลิตปุ๋ย โดยจะเอาประธานกลุ่มเกษตรกร ต.บ้านปิ่น และกลุ่มเกษตรกรยั่งยืนมาเป็นตัวหลัก และมีการเผยแพร่ความรู้ให้กับเกษตรกรรายใหม่ที่เข้าร่วม ในแบบของการระดมทุนเพื่อที่จะเอามาเป็นต้นทุนในการผลิต... แต่การที่จะตัดเคมีเลยก็คงจะเป็นไปไม่ได้ แต่ในอนาคตเกษตรกรที่มีที่ดิน 10 ไร่ ก็อาจจะทำอินทรีย์ 3 ไร่ เพื่อเป็นการทดลอง เนื่องจากการเห็นผลนั้นช้ากว่าเคมี ซึ่งจากการทำโครงการโรงงานปุ๋ยไปแล้ว ผู้ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกจะต้องทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษอย่างน้อยซัก 2 ไร่ เป็นอย่างต่ำ เพื่อเป็นการทดลองด้วยตัวเองให้เห็นว่าอินทรีย์กับเคมีจะมีผลแตกต่างกันอย่างไร ทั้งสภาพดินกับอื่น ๆ ซึ่งถ้าต่างกันจริงเคมีอาจจะหายไปจาก ต.บ้านปิ่นเลยก็ได้... แต่จะค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไป ซึ่งจะไปเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านเลขที่เดียวก็คงจะเป็นไปไม่

ได้... ปัญหาก็คือ การที่จะหาคณะกรรมการที่จะมาทำตรงนี้คือ ต้องสละเวลากับตรงนี้นั้นไม่ค่อยมีก็เลยว่าการดำเนินการต่าง ๆ ที่จะสะดวกและราบรื่น มันอาจจะเข้าไป เช่น วันนี้ประธานไม่อยู่ ฟรังก์นี้สมาชิกไม่มา มันจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่ง อีกอย่างคือ ชาวบ้านพร้อมตอนเย็นแต่ภาครัฐไม่พร้อม ก็เลยเป็นอุปสรรค แต่ก็ยังพอที่จะลุยไปได้ โดยภาครัฐ เสียสละ... ส่วนมากในการแก้ไขจะต้องนัดล่วงหน้าไว้ก่อนหลาย ๆ วัน และบอกแนวในการประชุมว่าเป็นแบบไหน... อีกปัญหาก็คือ คณะกรรมการที่จะคอยเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐกับกลุ่ม ยังไม่พร้อมเต็มที่ ถึงแม้จะแต่งตั้งหน้าทีไปแล้ว แต่บางทีก็ยังไม่พร้อม มีตำแหน่งแต่ในนาม สำหรับการทำงานยังไม่ได้ จึงเป็นปัญหาของกลุ่ม... ควรที่จะต้องมานั่งคุยกันระหว่างตัวของคณะกรรมการเอง เมื่อรับหน้าทีไปแล้วก็ต้องทำหน้าที่ให้ดี จึงต้องคุยกันก่อน ส่วนความขัดแย้งของเกษตรกรนั้นในเรื่องของแนวคิดมักจะไม่ค่อยมี แต่ในส่วนของคนที่มีปัญหาในเรื่องของงบประมาณที่บริหาร คณะกรรมการเองจะต้องชี้แจงว่า ตอนนี้กำลังระดมหนี้ยามาทำอะไร ใช้เงินไปทำอะไร เหลือทำอะไร... ในการเชื่อมโยงกับองค์กรอื่น ๆ ส่วนมากจะเป็นการขอคำปรึกษาจาก เจ้าหน้าที่เกษตร ส่วนองค์กรอื่น ๆ ก็จะเป็นกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็งอยู่แล้วอย่าง ต.บ้านถ้ำ ของนายอินทวน เครือบุญ สามารถที่จะเอามาเป็นแบบอย่างได้...”

การที่องค์กรรัฐได้เข้าไปแนะนำการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตรแบบอินทรีย์ และจากการที่ได้ศึกษาจากชุมชน ที่มีความต้องการที่จะเรียนรู้ในแนวทางของการทำการเกษตรแบบอินทรีย์อยู่แล้ว

จากการที่องค์กรรัฐได้เข้ามามีส่วนร่วม ให้คำแนะนำที่เป็นข้อมูลความรู้ที่สำคัญกับภาคเกษตร และจากการที่ได้ศึกษาจากชุมชนนั้นก็มักจะเห็นได้ว่าทางเกษตรกรนั้นจะสนใจที่จะเข้าร่วมทั้งการประชุมต่าง ๆ ของทางภาครัฐของทุกหน่วยงาน ที่มีนโยบายมาส่งเสริมในด้านการอาชีพ ตามลักษณะของการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ และการเรียนรู้โดยบังเอิญ

แบบเป็นทางการนั้นมักจะเป็นในลักษณะของทางองค์กรรัฐมักจะเข้ามาสนับสนุนในรูปแบบนี้ ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้ทั้งการเข้าฟังบรรยาย การอบรม คูงาน หรือปฏิบัติตามกิจกรรมตามนโยบาย เช่น ตามโครงการพักชำระหนี้ และฟื้นฟูอาชีพ ที่เป็นตัวอย่างให้เห็นได้ว่าถ้าทางเกษตรกรมีความสนใจจริงนั้น ถือเป็นทางเลือกที่ดีมาก เพราะได้ทั้ง 2 ทาง คือ อย่างแรกนั้นได้รับการยกเว้นการชำระหนี้จากรัฐ ซึ่งเป็นโอกาสให้ฟื้นตัวของเกษตรกรในการที่จะประกอบอาชีพแล้วยังมีนโยบายแจก ฟืชหรือสัตว์ให้ไปเลี้ยงแบบเป็นอาหารในครัวเรือน และถ้าเหลือก็ขายซึ่งได้รับฟรีอย่างที่สอง เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านทฤษฎี โดยให้เกษตรกรเข้าฟังบรรยายตามกลุ่มอาชีพที่ตนทำ ข้าว ข้าวโพด ฟืชสวน โดยทางรัฐจะจัดหาวิทยากรมาเพื่อบอกทั้งทฤษฎีที่ใช้เคมีและอินทรีย์ให้เลือก เอกสารประกอบ ได้รับเบี้ยเลี้ยงต่อคน / วัน 150 บาท และยังให้ไปดูงานจากพื้นที่จริง ซึ่งถ้าด้านเกษตรกรสนใจนั้นสามารถจะกลับไปใช้กับอาชีพตนได้เลย ตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่

ปลูกน้อยหน้าแบบปลอดสารแต่มีจะโคน เปลี้ยไฟมาทำความเสียหายเสมอโดยเวลาผลิบก็มากิน น้ำเลี้ยงจึงไม่ออกดอก แก่ไขมา 3 ปีแล้ว ก็ยังไม่หาย จึงสอบถามจากวิทยากรจึงได้กลับมาลองทำดู คือ ยกสปริงเกอร์ให้สูงมากถึงยอด เนื่องจากเป็นน้อยหน้านอกฤดู ที่ตัดคั้นให้เตี้ยแล้วปลิดใบทิ้งให้หมด พอสปริงเกอร์ปรับระดับถึงยอดโดยเพิ่มความสูงประมาณ 1 เมตร และให้เปิดน้ำรดในช่วง บ่าย ๆ อากาศแห้ง ๆ ตอนต้นผลิบใหม่ ประมาณครึ่งชั่วโมงซึ่งทำให้ เปลี้ยไฟไม่เข้ามารบกวนต้น และดอกอีก สาเหตุเนื่องจากเป็นวิธีนอกฤดู คือบังคับให้ออกหน้าร้อน และวงจรชีวิตของเปลี้ยไฟ นั้นชอบอากาศร้อนและแห้งเมื่อถึงช่วงเวลาออกหากินของมัน ก็เปิดน้ำให้โคนต้นจนถึงใบขึ้น ก็ทำให้ไม่จำเป็นที่จะต้องไปฆ่าแมลง เสียเวลา เสียเงินค่ายาหรือเป็นพวกสารอินทรีย์ก็ไม่ต้องหมักเอาไว้ ไส้มันอีก ซึ่งมีอีกมากมายในด้านของอาชีพที่ตรงกับเกษตรกรทั้ง ชาว ชาวโพด ผลไม้ ที่มีเคล็ดลับ ต่างๆ มาก ซึ่งเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ที่ภาครัฐได้เข้ามาเสนอแนะ และเป็นรู้แบบที่ดีกับเกษตรกรเอง ครอบครัว และทรัพยากรสิ่งแวดล้อมด้วย

จากการได้รับการอบรมทฤษฎี ใช้งานแล้วทางชุมชนยังได้ทุนคือเริ่มจาก UNDP ที่ยังคง ดำเนินการอยู่ ต่อมาคือ คำบดละล้าที่มาจากโรงงานผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด โดยเป็นการเชื่อมโยงกัน ระหว่างกลุ่ม และภาครัฐ อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ถือว่าต่อเนื่องจากของเดิมที่ทำกันแต่มี ได้อัดเม็ด

ในส่วนของการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการที่เกษตรกรได้รับส่วนใหญ่จะเป็นการที่ทาง เจ้าหน้าที่ของภาครัฐประจำในพื้นที่นั้น หรือเป็นการประชุมเล็กน้อยเพื่อพูดคุยกันตามบ้านของ เกษตรกร อีกทั้งยังเป็นแบบที่ทางการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของภาครัฐและเกษตรกร โดยการใช้ผู้วิจัย ได้เห็นคือ เจ้าหน้าที่มักจะแวะเข้าไปเยี่ยมชมตามบ้านเรือน ในสวน ในไร่ นา เพราะในการเกษตร แบบอินทรีย์นั้นมักจะมีกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ในสวนของเกษตรกรซึ่งผู้วิจัยก็ได้มีโอกาสเข้าไปเยี่ยมชม บ่อยครั้ง ซึ่งมักจะเป็นการแลกเปลี่ยนแนวทางในการแก้ไขและยังเป็นการที่ได้ติดตามผลของเจ้าหน้าที่รัฐด้วย จากการที่ผู้วิจัยเคยมีพื้นฐานในความรู้เรื่องพืชในบางอย่าง ซึ่งก็เป็นภูมิปัญญาของ รุ่น ปู่ ย่า จึงมักจะคุยกับเกษตรกรในเรื่องของการเกษตรได้ โดยมีการแลกเปลี่ยนกันในเรื่องราวต่างๆ บางครั้งทางเจ้าหน้าที่เกษตรเอง ก็ไม่รู้เพราะเกษตรกรนั้นมีประสบการณ์มาแล้วในการปลูก การ เลี้ยงมาก่อนแล้ว ซึ่งในเรื่องพื้นฐานนั้นบวกกับประสบการณ์ และยังได้รับทฤษฎีความรู้ที่จะนำไป ปรับประยุกต์จนสอดคล้องกันของเกษตรกร

ในการส่งเสริมของภาครัฐนั้น ถือว่าเป็นนโยบายและข้อมูลข่าวสาร ความรู้ที่ดีมีความ เชื่อมโยง ครอบคลุม โดยมีรากฐานของเกษตรกรเป็นส่วนสนับสนุนในการที่จะทำให้เกิดการตอบสนอง ซึ่งจะเป็นการที่จะรู้ได้ว่าเกษตรกรเกิดการเรียนรู้ ถึงแม้จะเป็นการตอบสนองทั้งทางลบหรือ บวก อย่างการที่เป็นลบ เช่น พาเกษตรกรหมู่ 9 ปงเสด็จ ที่ปลูกข้าวโพด ไปดูงานเกษตรผสมผสาน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ เพราะจะเพิ่มสีเขียว แต่การไปดูงานในพื้นที่ที่เป็นตัว

อย่าง และประสบความสำเร็จแล้วตามนโยบายนั้น มันแตกต่างกับสภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร คือพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินผลสมลูกรัง มีภูมิประเทศอยู่บนเชิงเขา ไม่มีน้ำไหลผ่าน ทำการเพราะปลูกแบบอาศัยธรรมชาติตามฤดูกาล เมื่อเทียบกับตัวอย่าง คือ พื้นที่ลุ่มมีน้ำไหลผ่าน สภาพดินเป็นดินร่วน โดยตรงข้ามกันเลย ถึงแม้ว่าจะทำแต่ก็คงเป็นไปได้ เพราะการดูงานจะมีสมาชิกที่มีความพร้อมครบที่จะปรับเปลี่ยนได้สักก็คน เพราะถ้าเป็นแบบนี้ก็คงจะเป็นการที่เป็นการดูงาน เพื่อที่จะเปิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ แต่มิได้นำกลับมาพัฒนาอะไรในอาชีพได้เลย

ในส่วนของความเชื่อมโยงของการทำงานในภาคของหน่วยงานรัฐ ซึ่งหลัก ๆ ก็คือเกษตรกร ยังไม่มีความเชื่อมโยงกันในแนวทางของการพัฒนาที่ต่อเนื่องในแต่ละโครงการที่มีอยู่เดิม เป็นแบบเปลี่ยนคนเปลี่ยนนโยบายจนเกษตรกรเกิดความสับสนเนื่องจากกลุ่มเกษตรกรยั่งยืน เป็นกลุ่มในโครงการของรัฐ กับ UNDP ที่เน้นในการแก้ปัญหาของทรัพยากรดินที่เสื่อมผลผลิตน้อยลง และเมื่อครบวาระต้องมาโยกย้าย มีคนใหม่เข้ามา ซึ่งก็ยังมีได้มีการสานต่อในการทำการพัฒนาในแง่มุมของการเกษตรแบบอินทรีย์ แต่ก็ยังมีการประชุมซึ่งทางเจ้าหน้าที่ก็ได้มีการส่งเสริมให้มีโครงการฯ ปลูกพืชต่าง ๆ ตามตลาด

ทางหน่วยงาน องค์การบริหารส่วนตำบล สาธารณสุขและอื่น ๆ ในพื้นที่ก็มีบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านอยู่เสมอ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นการสนับสนุนในส่วนทางด้านวิชาการ ความช่วยเหลือตามหน้าที่ของสาขางานคน ส่วนอีกหน่วยงานหนึ่งคือ กรมพัฒนาที่ดินที่ได้มารับสมัครคนในพื้นที่เป็นหมอดินอาสา มีการอบรมให้ความรู้กับอาสาสมัคร สุดท้ายมีการเก็บตัวอย่างดินไปในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งทางเกษตรกรได้บอกว่าประมาณ 2 ปีมาแล้วยังไม่รู้ผลเลย ในส่วนของนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เรียกได้ว่าเป็นนโยบายที่ดีมาก ล่าสุดคือ โรงเรียนเกษตรกร ซึ่งเป็นการที่จะทำให้เกษตรกรนั้นได้รับการศึกษาคด้วยตนเองในพื้นที่ของตน มีการทดลองโดยรัฐสนับสนุนทั้งพันธุ์พืชและปุ๋ย เพื่อที่จะทดลองดินในพื้นที่ว่าเป็นแบบใด ด้วยตนเองเรียนรู้เอง และก็เป็นหลักความรู้สำคัญในการที่จะทดลองเพื่อความเหมาะสมอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นการทดลองทุกคน และตำบลบ้านป็นได้ประชุมกันว่าจะเปิดโรงเรียนเกษตรกรในวันที่ 5 กรกฎาคม 2545 นี้

จะเห็นได้ว่าองค์กรรัฐนั้นมีผลให้เกษตรกรมีการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ จนเกิดการยอมรับ และปฏิบัติโดยที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงในด้านเกษตรอินทรีย์นั้น เป็นความต้องการของเกษตรกร ซึ่งถือว่าเป็นจังหวะที่ดีที่ทั้งรัฐก็มีนโยบายเพื่อแนวทางนี้อยู่แล้ว ซึ่งเป็นโอกาสที่เกษตรกรที่สนใจจะได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่กับการเปลี่ยนแปลงมาทำแบบอินทรีย์ครั้งนี้

ด้านองค์กรเอกชน

เป็นรูปแบบขององค์กรที่มีความมุ่งมั่น มีวิสัยประสงค์และอุดมคติที่จะพัฒนาชุมชนโดยจะหาวิธีการแนวทางที่จะเสนอขบวนการพัฒนาแบบยั่งยืนให้กับชุมชน รวมถึงการให้คำแนะนำและคำปรึกษาได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งองค์กรนี้จะเข้ามาเพื่อจุดประสงค์ที่จะมุ่งเน้นพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง

นางสาวพัชรี กวนใจ (2545 : สัมภาษณ์) เจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาชนบท (มูลนิธิหมู่บ้าน) กล่าวว่า "...ปัจจุบันได้ช่วยแต่การจัดขบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเกษตรยั่งยืน การทำปุ๋ยอินทรีย์นั้น ชาวบ้านมักจะขาดขบวนการเรียนรู้ เนื่องจากการขาดความรู้ ครั้งหนึ่ง ไม่ทราบในเรื่องของการจัดการและเทคนิคอย่างเป็นองค์รวม ที่ส่วนมากจะช่วยได้ก็คือ การพาชาวบ้านไปดูงานหรือการพาชาวบ้านไปฝึกอบรม โดยจะเสริมในเรื่องของเทคนิค ในการบริหารจัดการ และทำอย่างไรจะให้ชุมชนอยู่รอดด้วยความยั่งยืน ...ในกลุ่มนี้เรายังไม่ได้ศึกษายจนถึงกลุ่มใหญ่ แต่ที่จริงแล้วชาวบ้านที่เป็นสมาชิกและสนใจในจุดนี้ องค์กรก็จะเอาพวกนั้นมาก่อน จากสมาชิก 60 คน จะเอาผู้ที่สนใจมาอบรมร่วมกัน สิ่งที่เห็นผลคือ จากการดูงาน อบรมของชาวบ้าน ก็ได้เริ่มกลับมาทำในพื้นที่ของตนเอง แล้วมาทดลองกับพืชผัก พืชไร่ พืชสวน ของคนที่ทำอยู่ และก็มี ความมั่นใจในการทำ โดยจะเชื่อมั่นว่าทำได้ในสิ่งที่ถูกต้อง และสามารถทำให้ชีวิตเขาอยู่ได้ ...ในตอนแรกก็มีปัญหาบ้างในเรื่องของความคิด ความไม่เข้าใจ ซึ่งบางคนจะมองว่าปุ๋ยเคมีดีกว่า ซึ่งเขาอาจจะยังไม่เคยเห็นผลที่ตามมา ส่วนด้านชีวภาพ ก็อาจจะมีความปัญหาในเรื่องที่ว่า อาจจะช้าหน่อยในการฟื้นฟู คืออาจจะใช้เวลาอย่างน้อย 1 ปี กว่าที่จะเห็นผล คือ คนที่ทำได้จะต้องมุ่งมั่นพอสมควร และอีกพวกคือ ทำแค่ครั้ง ๆ กลาง ๆ แล้วยังไม่เห็นผลก็รู้สึกท้อ และไม่อยากจะทำแล้ว ...องค์กรได้หาวิธีคือ พาไปดูผู้ที่เริ่มทำเหมือนกันกับเรา โดยที่เขายังมีความเชื่อมั่น ในว่าปุ๋ยสามารถช่วย ในการเกษตรได้จริง ...ขณะนี้กลุ่มเกษตรยั่งยืนกำลังอยู่ในขั้นการทดลอง องค์กรก็จะช่วยกระตุ้นให้กำลังใจ และสร้างความเชื่อมั่นกับองค์กรจะสำคัญที่สุด..."

หน้าที่หลักของมูลนิธิหมู่บ้าน คือ การที่จะเข้ามาให้ความรู้และสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน ซึ่งในชุมชนนี้ก็มีกลุ่ม ก็คือ กลุ่มเกษตรยั่งยืน ซึ่งก็อยู่ในความรับผิดชอบในการให้ความช่วยเหลือ เสริมสร้างความรู้ ความสามารถ และสิ่งที่กลุ่มยังขาดแคลนอยู่ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่จะสามารถเสริมสร้างขบวนการของการความเข้มแข็งให้กับกลุ่มได้ และเป็นหน้าที่หลักขององค์กรเอกชนที่เข้ามาทำในขบวนการการเชื่อมโยงเครือข่ายให้กับกลุ่ม เพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้กับเกษตรกร เช่น

- จัดให้มีการพบปะกันเพื่อเรียนรู้ โดย UNDP ก็จะมีการให้เข้าร่วมการอบรม สัมมนาต่าง ๆ อยู่เสมอ รวมถึงการจัดให้มีการเข้ากลุ่มประชุมของเครือข่ายเกษตรกรภูมิปัญญาที่จัดกิจกรรมทั้งประชุมแลกเปลี่ยน-ตั้งกองทุนเช่น ออมของเครือข่าย
- การจัดให้มีการพัฒนาและกระตุ้นกลุ่มโดยมูลนิธิได้ไปติดต่อกับวิชาการที่มีการศึกษาในระดับปริญญาเอก เพื่อที่จะมาให้ความรู้ แลกเปลี่ยนเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ กำลังใจที่ได้จากการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ขบวนการความรู้ใหม่ ๆ
- จัดให้มีการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงสื่อ โดยเชื่อมผู้นำเข้าร่วมกันทั้งหมด รัฐและเอกชน เพื่อที่จะเพิ่มความเข้มแข็งให้กับผู้นำ รวมถึงจะได้ให้สมาชิกที่สนใจเกาะเกี่ยวผู้นำที่เป็นข่ายการเข้าร่วมไปด้วย และจะทำให้เกิดการขยายผลได้เร็วขึ้น
- วางแผนในการส่งเสริมของผลของกลุ่มในด้านต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมหรือแนวการผลิตระบบใหม่

เมื่อจัดให้มีการเสริมแรงจากภายนอกให้กับกลุ่มเพื่อที่จะเสริมแนวคิด แนวทางในการแก้ไข และมีการยอมรับอยู่แล้ว ก็จะส่งผลให้ง่ายต่อความร่วมมือ ซึ่งเป็นความต้องการของเกษตรกรในการที่จะหาทางเลือก เพื่อที่จะนำมาแก้ไขปัญหา ในวิชาการเรียนรู้จึงง่ายต่อการเข้าใจ เพราะเป็นเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนในสิ่งที่เป็นพื้นฐานของความรู้ที่มีอยู่ของเกษตรกรอยู่แล้ว เมื่อเข้าใจง่ายทั้งจากการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มภายนอกก็ยังเป็นไปในแนวเดียวกัน และด้านขององค์กรเอกชนเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือโดยที่มีได้หวังอะไร เป็นเพียงแต่ผู้ให้ เมื่อเกิดความสัมพันธ์อันดี ก็จะก่อให้เกิดทัศนคติที่ดี ซึ่งมีผลกระทำให้เกิดการกระตุ้นให้เกษตรกรแสดงพฤติกรรม ที่จะปรับเปลี่ยนด้วยความตั้งใจที่จะยอมรับ และเชื่อในประโยชน์ที่จะได้รับการเปลี่ยนแปลง จึงถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญ โดยช่วยให้เกษตรกรได้เรียนรู้จากการที่มีการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ทั้งกลุ่มคน สถาบัน หรือการร่วมกิจกรรมที่จะส่งผลให้มีการเสริมสร้างและเพิ่มศักยภาพในการแก้ไขปัญหาหาร่วมกันของเกษตรกรได้

ส่วนปัญหาของกลุ่มเกษตรกรที่ยังยืนที่มักจะมีติดขัดอยู่เสมอ เนื่องจากกรรมการของกลุ่มนั้นมักจะมี ความขัดแย้งในความคิดอยู่เสมอ เนื่องจากจะทำอะไรอีกคนจะคอยขัดไม่เอาด้วย แค่ว่าประชุมหารือกรรมการก็ไม่สามารถตกลงกันได้แล้ว และส่วนสำคัญคือประธานกลุ่มทำได้แค่ประนีประนอม ไม่สามารถตัดสินใจอะไรได้ เพราะยังไม่มีบารมี อำนาจพอ จึงทำให้คิด ๆ ขัด ๆ ในการดำเนินการต่าง ๆ

อาจารย์มุกดา อินตะสาร (2545 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า "...จากการที่ได้มีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งอาจารย์เป็นนักพัฒนา และให้ความช่วยเหลือชุมชน และกลุ่มเสมอมา

เริ่มจากที่อาจารย์อยู่ที่อำเภอเชียงคำ โดยการหาทุนให้กับนักเรียนอยู่ตลอด จนได้ย้ายกลับมาทำงานที่บ้านตน ก็คือ บ้านปิ่น พอมายู่ได้ไม่นานก็เริ่มเห็นถึงความลำบาก ความยากจนของคนในตำบล เพื่อการแก้ไขปัญหา อาจารย์มุกดา จึงชักชวน แม่บ้านเพื่อไปฟัง อาจารย์จำนง สมประสงค์ บรรยายในเรื่องของ “ ทำนบกั้นเงินภายในชุมชน ” ซึ่งเป็นประโยชน์มาก อาจารย์มุกดา จึงกลับมาตั้งธนาคารทดลองทำในหมู่ 2 ก่อน จนเกิดผลสำเร็จและเกิดการยอมรับของชาวบ้าน จึงมีการขยายออกไป จนในปัจจุบันมีสมาชิกทั้ง 4 ตำบลคือ บ้านปิ่น หนองหล่ม คือเวียง และบ้านถ้ำ ที่เป็นกองทุนใหญ่ ในการกู้ยืมของชาวบ้าน มีปันผล สวัสดิการการรักษาพยาบาลเยี่ยมเยียน กองทุนกู้ยืม ฉุกเฉิน ซึ่งเป็นประโยชน์กับชาวบ้าน และจากการขยายงานของธนาคารทำให้อาจารย์ต้องไปพบกับชาวบ้านและก็เห็นเด็กซึ่งพ่อแม่ไม่มีเงินส่งเสียให้เรียน และเด็กที่อยากเรียนก็ จึงมาขอพักที่บ้าน โดยปลูกระท่อมเล็ก ๆ เอาข้าวปลามาหากินเอง จากหนึ่งคนก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วยแรก ๆ พอดีมี องค์กร YMCA ที่จะมาเปิดศูนย์และจะมาขอซื้อที่อาจารย์มุกดา เห็นอาจารย์อุปการะเด็ก จึงเสนอทุนมาให้ 1 ก้อน และในบ้านก็เลยตั้งชื่อว่า “โครงการบ้านพักเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต” และอีกส่วน ก็คือ ธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการช่วย ๆ กันทำงาน โดยส่วนที่สำคัญคือ อาจารย์สว่าง อิน ต๊ะสาร สามีอาจารย์มุกดาที่เป็นเบื้องหลังให้กับอาจารย์มุกดา โดยจะดูแลทุก ๆ อย่าง ซึ่งจะให้อาจารย์มุกดาทำงานข้างนอกได้อย่างเต็มที่ ....”

ในการดำเนินการตั้งกลุ่มเกษตรกรยั่งยืน ก็ได้การจัดการดำเนินการในช่วงแรกที่บ้านของอาจารย์มุกดา และเป็นผู้สนับสนุนอยู่ข้างหลังเพราะต้องจัดการกับธนาคารหมู่บ้าน โดยให้ยืมพื้นที่สร้างศูนย์ถ่ายทอดและดำเนินการดำเนินการตามกิจกรรมของกลุ่มใน ช่วง ๆ เล็ก ๆ ก็ดำเนินการต่าง ๆ ภายในบ้านจนกลุ่มมีทุนและเข้มแข็งขึ้น จึงได้ย้ายไปดำเนินการก่อตั้งอยู่ที่หมู่ 6 แต่ก็ยังสนับสนุนตลอดและยังคงให้กำลังใจและช่วยเหลือกลุ่มอยู่เสมอ โดยมีการเชื่อมโยงกันอยู่เสมอ เช่น การที่กลุ่มธนาคารหมู่บ้านจัดงบประมาณให้กู้ดอกเบี้ยยต่ำ ร้อยละ 1 บาทแก่กลุ่มกระเทียมเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและเห็นประโยชน์จากสารอินทรีย์ ซึ่งจะได้เป็นการช่วยส่งผลอีกด้านที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรด้วย